

TÜRKMENISTANYŇ BILIM MINISTRIGI
Aman Kekilow adyndaky Mugallymçylyk mekdebi

ZÄHMET

MUGALLYMÇYLYK MEKDEPLERI ÜÇIN
OKUW GOLLANMA

TAÝÝARLAN: A.ABDULLAÝEWA,
G.HOJAMUHAMMEDOWA

AŞGABAT | 2019ý.

**Aman Kekilow adyndaky Mugallymçylyk
mekdebiniň mugallymçylyk geňeşinde tassyklandy**

ZÄHMET
dersinden mugallymçylyk mekdepleri üçin okuw gollanmasy

**Taýýarlan: zähmet mugallymlary G.Hojamammedowa,
A.Abdullaýewa**

Aşgabat - 2019ý.

Giriş

Berkarar döwletiň bagtyýarlyk döwriň hormatly Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň özüniň ýokary wezipeli işine başlan gününden ýaş nesliň hemmetaraplaýyn ösen, kämil döwrebap ylymy we bilimli bolup ýetişmegi üçin Türkmenistanda bilim ulgamyny kämilleşdirmek hakyndaky permana gol çekdi

Hormatly Prezidentimiz ýaşlara berilýän bilimiň hiliniň ýokarlandyrylmalydygyny täze usullardan dürli tehniki serişdelerden, görkezme esbaplardan ýerlikli peýdalanmalydygyny nygtady.

Hormatly Prezidentimiziň aýdanlaryndan ugur ýörelge alyp ýaş nesle ylmy-bilimler, zähmet endikler öwredilýär.

Türkmenlerde ir döwürlerden bäri çaga terbiýesine uly üns berilipdir. Her bir türkmen maşgalasynda çaga terbiýelende oňa halallık, arassa zähmet, il güne ýarap, öz gazanjyň bilen ýaşamak we başga-da durmuşyň dürli ugurlary barada öwredilýär.

Her bir çagada ýaşlykdan zähmete endik bolmalydyr. Munuň üçin ata-enäniň wezipesi uludyr hem jogapkärlidir. Sebäbi ata – ene öz çagasyna öz ýagşy, gowy endikleri, hereketleri bilen görelde bolmalydyr. Hemişe olara ata – ene, mugallymlar her işde maslahatçy bolmalydyr. Çaga ýagşy görelde mätäçdir.

Mekdepde bilim almak alty, ýedi ýaşdan başlanýar. Beýleki sapaklar bilen birlikde birinji synpda zähmet sapagy geçilýär. Alty, ýedi ýaşly çagalar oýnuň üsti bilen durmuşy öwrenmäge höweslenýärler. Bu bolsa, mugallymy çagalara bilim bermegi olaryň ýaş aýratynlyklaryna baglylykda gurnamaga boýun edýär.

Zähmet dersi ösüp gelýän ýaş nesle bilim bermegi, durmuşa zerur bolan başarnyklary, endikleri öwretmegi we zähmete söýgi döretmegi göz önüne tutýar.

Zähmet dersiniň maksatnamasy düzülende güýçýeterlik ýörelgelerden ugur alynýar. Okuwçylara kagyz, mata, tebigy materiallar bilen işlemek hem-de howpsuzlyk düzgünleri talap edýän gaýçy, inçe bilen işlemegi öwredilýär. Zähmet dersiniň üsti bilen fiziki we akyly zähmetini ösdürmek göz önüne tutulýar.

Birinji synpda zähmet sapagy çagalary köpçülikleýin zähmete taýýarlamagyň birinji basgançagydyr. Şonuň netijesinde çagalarda zähmetiň gerekdigi hakynda ilkinji pikirler ýüze çykyp başlaýar. Kesgitli mysallarda çagalara daş töweregimizdäki görýän zatlarymyzyň hemmesi adamyň zähmeti bilen döredilen pikir girizilýär

Esasan hem okuwçylarda işiň ýerine ýetirilişini, işiň meýilleşdirilişini, işleýän ýeriniň gurnalyşyny, materiallaryň tygşytlý peýdalanmagy, zähmet howpsuzlygyny berjaý edilişini terbiýeleýär.

Alty, ýedi ýaşly okuwçylary terbiýeläniňde we zähmet sapagy öwredilende hökmany suratda sapagy oýunlar bilen baglanyşdyrmaly. Çaga ýedi ýaşynda özbaşdaklyga ymtylýar. Zähmet sapaklarynda çaga şu häsiýetlerini görkezmäge ýol bermeli. Çagalaryň şu häsiýetini dogry ýöretmek üçin sapaga goşmaça ýumuşlar girizmek hem ähmiýetlidir.

Oba hojalyk zähmeti barada düşünje

Türkmenistanyň oba hojalygy ykdysadyýetiň möhüm pudaklarynyň biri bolup durýar.

Berkarar döwletiň bagtyýarlyk döwründe oba hojalygynda ykdysady özgertmeler giň gerim bilen durmuşa geçirilýär. Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow ýurt baştutanyna geçen gününden başlap oba hojalygy ösdürmäge aýratyn üns berýär.

Tebigaty gorap saklamak, ondan netijeli peýdalanmak ýurtda we sebitde ekologiýa abadançylygyny üpjün etmek baradaky tagallalar Türkmenistanyň ykdysady medeni we durmuş taýdan ösüş ýolunyň esasy ugurlarynyň biridir

Tebigaty söýmek - Watany söýmekdir

Öz eziz ata - Watanyňy söýüp ony bagy-bossanlyga öwürmek biziň her birimiziň borjumyzdyr. Türkmen tebigaty-türkmen milletiniň gözelligidir.

nakyllaryň üsti bilen okuwçylarda zähmete bolan söýgi ösdürilýär.

Oguz han Türkmeniň toprak-ýer hakda aýdanlary:

➤ Ýeriň üstünde jepa çeken (zähmet çeken) goýnunda rahat tapar.

➤ Bir nahal eksen, ýaşyň bakydyr.

➤ Topragy söýmedik, Watany söýmez.

➤ Ýekeje döwür ýeri harlan türk iman (türkmen) dälidir.

➤ Bir ýapragy ýolsaň, ömründen bir ýyly kemärsiň, bir şahany döwseň, goluň ýa aýagyň döwdügiňdir, bir nahaly köki bilen goparsaň, ömrüni kül etdigiňdir, bir agajy çapsaň, ömür daragtyňy çapdygyňdyr.

➤ Zer alma, ýer al!

➤ Suw atadyr, ýer – ene.

➤ Toprak teniňdir, asman-ruhuň.

➤ Başyň gökde bolsa-da, topraga tagzym et!

Ata-babalarymyzdan nesilme-nesil geçip gelýän ajaýyp nakyllar, atalar sözleri bize miras galandyr. "Zähmet soňy rehnet", "Tomus depesi gaýnamadygyň gys gazany gaýnamaz." "Saýany ekmedik salkynda ýatmaz."

Başlangyç synp okuw maksatnamasyna laýyklykda oba hojalyk zähmeti okuwy boýunça birnäçe tejribe-synag işlerini geçirmek meýilnamalaşdyrylýar.

Başlangyç synplarda geçirilýän tejribe-synag işleri okuwçylaryň ýaş aýratynlygyna görä ýerine ýetirilýär.

Oba hojalyk zähmeti okuwynda okuw-tejribe işlerine okatmaklygyň tejribe usuly hökmünde seretmek bilen ony dogry guramak zerurdyr. Bu ýerde mugallym bilen okuwçynyň arasyndaky işjeňligiň yzygiderligi öwredilýär.

2-nji synpda okuwçylar mekdebiň okuw-tejribe meýdançasynda iki hatar edip ekiljek ýeri, joýany taýýarlamaly. Taýýarlanan ýere şol birmeňzeş tohumy ekmeli. Birinji hatara ekilen tohum çyglandyrylan görnüşde ekilmeli. Ekilen tohumlara birmeňzeş ideg etmeli. Ýygňalan

hasylyň netijesini gündelige ýazmaly. Okuwçylar ösümligiň gögörijiligini, ösüjiligini deňeşdirýärler. Tejribe-synag işiniň nähili maksat üçin geçirilýändigine düşüňärler.

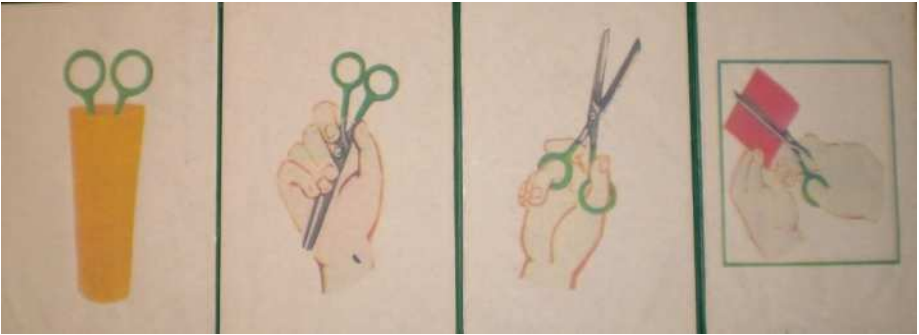
Mugallym geçirilýän tejribe işiniň temasyny, mazmunyny kesgitläp, işiň meýilnamasyny düzýär. 1,2,3-nji synplarda ösümlikleri tanamak, güýzki, gyşky, ýazky, tomusky işler, oba hojalygynda ulanylýan gurallar barada düşünje berilýär. Ösümlikleriň tohumlarynyň ýygnaýyşy we saklanyşy bilen tanyşdyrylýar.

Ilkinji sapaklardan başlap okuwçylary howpsuzlyk düzgünleri bilen tanyşdyrmalydyr hem-de gurallar bilen işlänlerinde mugallym olara gözegçilik etmeli. Okuwçylar tehniki howpsyzlygyň düzgünlerini hökman bilmelidir. Olar şu aşakdakylardan ybarat:

1. Mugallymyň rugsat bermegi bilen işe başlamaly
2. İş edýän wagtyň ünsüni başga zada sowma
3. İşlemekligiň düzgünleri öwrenilmedik gurallar bilen işlemäň
4. İşlemäge ýaramsyz gurallary ulanmaň!
5. İşleýän wagtyň gurallary mugallymyň görkezişi ýaly ulanmaly
6. Ulanylýan gurallary görkezilen ýerde saklamaly
7. İş ýerini tertipli hem-de arassa saklamaly
8. İşleýän wagtyňyz gürrüň etmäň
9. Ýerine ýetirýän işiňe ünsli çemeleş

1. Aramlyk gaýçylary ulanmaly
2. Gaýçyny ulanylmaýan wagtynda öz gabynda saklamaly
3. Gaýçyny ýoldaşyňa beren wagtynda tutulýan tarapyňy uzatmaly
4. Gaýçyny açyk görnüşinde saklamaň!
5. İşleýän wagtyň materialy çep eliňde tutmaly, barmaklaryňy gaýçynyň kesýän ýerinden daşyrakda saklamaly

Kagyzdan tohum haltajygyny taýýarlamak

Gerekli esbaplar:

Ölçenýän çyzgyç, gara galam, gaýçy, surat çekilýän akwarel reňk, ak kagyz, dürli galam.

1-nji synpda tohumlary salyp, ýygnap goýmak üçin çagalara kagyzdan eplemek arkaly tohum salynýan gutujygynyň ýasalyş usuly şu aşakdaky görnüşde taýýarlanylýar.

Kagyz önümçiligi barada maglumat. Kagyzlaryň görnüşlerini taýýarlamak.

Kagyz, esasan, öz arasynda ýapysma güýçleri bilen saklanýan, owradylan örümleýin süýümlerden ybarat bolan ýuka sahypa görnüşündäki süýümli serişdedir.

Gadymyýetde ýazgylar daşyň ýüzüne oýulyp, palçykdan ýasalan tekiz bölekler köwlenip ýazylypdyr. Gadymy Russiýada hat ýazmak üçin beresta-agaç gabygy ulanylypdyr. Kiçi Aziýada- özboluşly usulda gaýtadan işlenilen guzy, göle, geçi derisinden ýasalan serişde-de ýazgy ýazylypdyrlar. Gadymy Müsürde ot şekilli suw ösümligi- papirusyň gysylyp ýelimlenen şahalary hat ýazmak we zat dolamak üçin ulanylypdyr.

Ilki bada kagyzy bambugyň şahalaryndan we tut agajynyň ýuka gabygyndan taýýarlapdyrlar. Şeýle çig mal köýdürilen hek bilen gaýtadan işlenilipdir, agaç çekiçler bilen ýençgilenilipdir we suw bilen garylypdyr. Suwuk kagyz erginini ownuk gözli tordan süzüp, susup alypdyrlar. Suw toruň gözeneklerinden aşaklygyna damyp gurapdyr. Toruň üstünde bolsa öl hem port sahypalar galypdyr, olary soňra gysyp saklapdyrlar we guradypdyrlar.

Ýewropada kagyzy X-XI asyrlarda taýýarlap başlapdyrlar. Adatça kagyz kärhanalaryny derýalaryň kenarlarynda gurupdyrlar. Beýikden aşak akýan suwuň energiýasy ilki bada garyjyny, soňra kagyz harazyny herekete getiripdir.

Russiýada ilkinji kagyz harazlary XVI asyrda peýda bolýar. XX asyra çenli Russiýanyň kagyz senagaty, esasan, zat dolanylýan kagyzy we çap edilýän, hat ýazylýan kagyzlaryň käbir görnüşlerini öndürýpdir.

Häzirki wagtda dünýäniň kagyz senagaty kagyzyň örän köp görnüşini we adamlaryň isleglerini kanagatlandyran möçberde öndürýär.

Berkarar döwletimiz Türkmenistan hem öz milli kagyz senagatyny ösdürmek barada uly işleri amala aşyrýar. Ýurdumyzda öndürülýän ýokary hilli kagyz önümleri çap edilýän gazet-žurnallaryň, kitaplaryň hiliniň dünýä derejesinde bolmagyna mümkinçilik berýär.

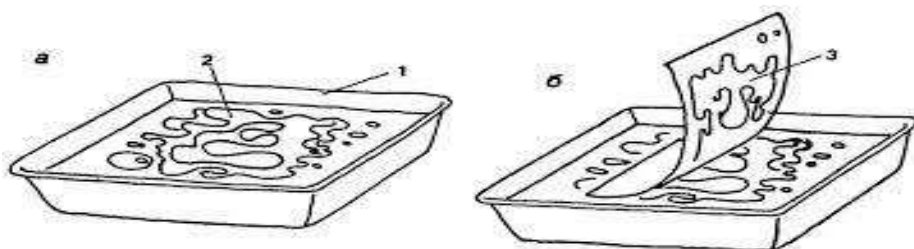
Garaşsyzlyk ýyllary içinde Aşgabadýň golaýyndaky Ýaşlyk şäherçesinde bina edilen kagyz önümçilik toplумы ýerli çig maldan ýokary hilli kagyz önümleriniň giň assortimentini öndürýär. Ýurdumyzda gazetleriň reňkli formatda çap edilmegi doly ýola goýuldy. Žurnallar özüniň neşir edilişi boýunça dünýäniň öňdebaryjy ýurtlaryndakydan pesde durmaýar. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň taýsyz tagallalary bilen neşirýatlardyr çaphanalar häzirki zaman tehniki enjamlar bilen doly enjamlaşdyryldy. Ýerli çig mal hökmünde saman we gowaça çöpi ulanylýar. Kagyz önümçiliginiň döwrebap tehnologiýasynyň işe ornaşdyrylmagy bolsa çykarylýan önümleriň ýokary hilli bolmagyny gazanmaga mümkinçilik berýär.

Gerekli esbaplary: Çig mal (sypal), gowaça çöpi, albom list, gaty kagyz, kagyzyň dürli görnüşleri, galam, çyzgyç, gaýçy, ýelim, iňne, sapak, dürli galam, flamaster, nusgalyk we ş.m.

Kagyzy reňklemegiň usullary

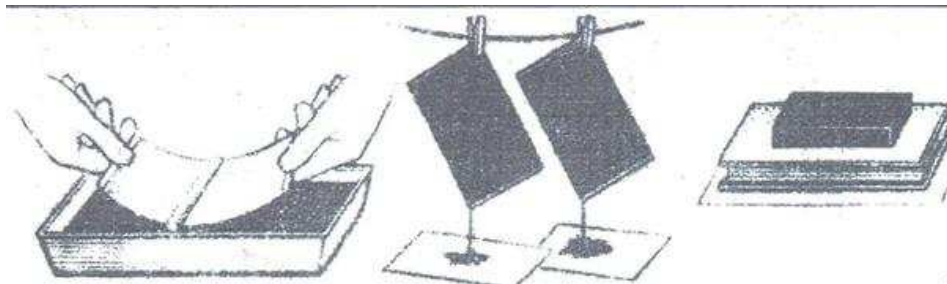

Okuw görkezme esbaplary, oýnawaçlar, geometriki şekilli zatlar we beýleki önümler taýýarlanýan wagtynda kagyza mahsus bolmadyk häsiýetleriniň bolmagyny gazanmak zerurlygy ýüze çykýar. Adatça, kagyzy reňklemeli bolýar. Reňkli kagyzy taýýarlamagyň birnäçe usullary bar.

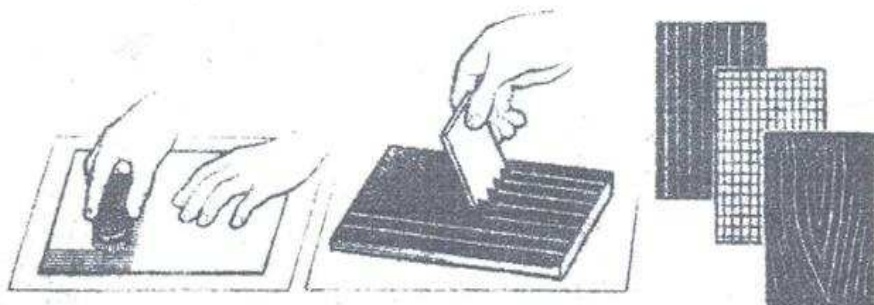

Kagyzy anilin reňkleýjiler bilen reňklemek.

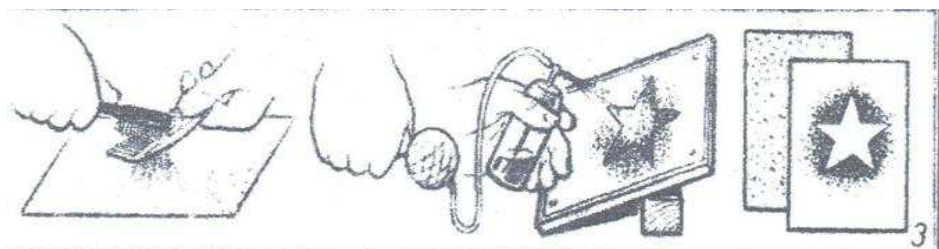
Nah matalary reňklemek üçin ulanylýan anilin reňkleriň suwdaky ergini guýlan giň gabyň içine kagyzy batyrýarlar. Kagzy ergine çalt batyrylar ýaly onuň üstünden metal steržen goýulýar. Reňklenen kagyzy çekdirilgi ýüpleriň üstünden asyp guratmaly, soňra bolsa ony gysyjynyň astynda goýulýar.

Reňkli kleýster bilen reňklemek. Krahmal kleýstere suwda eredilen akwarel ýa-da guaş goşýarlar we alnan massany ýasy çotka bilen kagyzyň ýüzüne çalýarlar. Soňra onuň ýüzüni gerekli ugra çotka ýa-da darak bilen

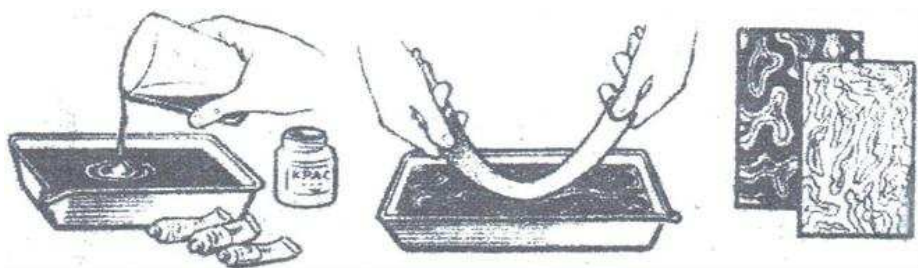

tekizleýärler. Daragyň dişleri nagyş görnüşinde yz galdyrýar. Kleýster näçe goýy bolsa, şonça-da şekil tapawutly bolup, kagyzyň ýüzünde galýar. Daraga derek ştemplary hem ulanyp bolýar. Ýaldyrawuklygyny gazanmak üçin reňklenen kagyzy guradylandan soň, mumlanan pres (mawut) bilen sürtüp tekizleýärler ya-da lak bilen örtýärler.

Reňki sepip reňklemek. Suwuk reňki kagyzyň üstüne tüýli çotkanyň, ýönekeý çotkanyň ýa-da pürküjiniň kömegi bilen sepip çykýarlar. Sepip reňklenilende, adatça, trafaret ulanýarlar. Dürli reňkleri we trafaretleriň birnäçe görnüşini ulanmak arkaly kagyz üstünde köp reňkli suratly şekil edilýär.

“Mermer şekilli” reňklemek. Nebite ýa-da benzine garylan ýag reňklerini giň gaba guýlan suwuň ýüzüne sepişdirýärler. Reňki tutuşlaýyn mermer örtük (plyonka) emele gelýänçä ýeňillik bilen garyşdyryp durýarlar. Şu emele gelen örtüğe kagyz sahypasyny ýatyryp görýärler-de, ony çaltlyk bilen aýyrýarlar. Edil şonuň ýaly edip beýleki sahypalary hem goýup çykarýarlar. Guranyndan soň, kagyz sahypasyny reňksiz lak bilen örtmek maslahat berilýär.

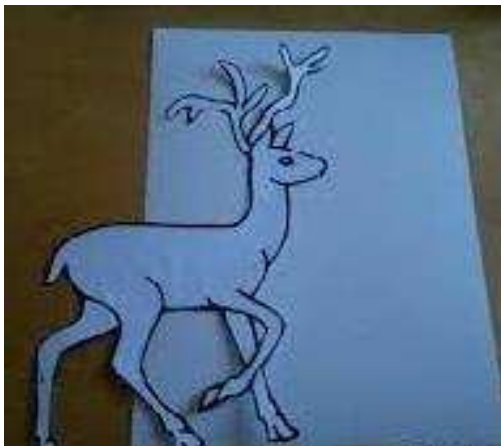

Suwda çümmeýän nusgalary ýasamak üçin suw (çyg) geçirmeýän kagyzy ulanmak zerurdyr. Şeýe kagyzy taýýarlamak üçin adaty kagyza gyzgyn mummy ýa-da mumuň parafinli garyşygyny siňdirýärler. Mum ýa-da parafin siňdirilen kagyzy gaýtadan işlemek kyndygy sebäpli, mum bilen ýasalyp taýýar edilen önümleri (zatlary) örtmek maksada laýykdyr. Kagyzy suw geçirmez ýaly etmek üçin, ony ýag reňkleri bilen reňklesen hem bolýar.

Baýramçylyk bezeglerini, ýolka oýnawaçlaryny ýasamak, sahnany bezemek üçin niýetlenen kagyza ýangyna durnukly maddalary siňdirmek zerur bolýar. Kagyzy düýbünden ýanmaýan etmek mümkin däldir.

Gerekli esbaplar: albom listi, dürli ülniler, nusgalyk, akwarel we guaş reňkler, pürkülýän flomaster, darak, reňk üçin gapjagazlar.

Ülñiniň, nusgalygyň, tagmanyň kömegi bilen görkezme esbaplary taýýarlamak. Geometrik şekiller, güller, guşlar.

Nusgalar, ülñiler köpdürli

gaýtalanýan suratlary ýa-da harplary, sanlary köpeltmek üçin ulanylýar. Olar kärhanalarda, gurluşyklarda, kitaphanalarda, çaphanalarda ulanylyp bilner. Nusgalyk bilen dürli suratlary alyp bilerler.

Ülñiler bilen dürli zatlary ýa-da belli bir suratlaryň ülñilerini alyp bolýar.

Tagmalar kagyzlary, gaty kagyzlary tagmalamakda ulanylýar. Ýagny tagmalaryň üsti bilen dürli şekillerde ülñileri ýasamak bolýar. Mekdeplerde we çagalar baglarynda tagmalar gaty kagyzlardan ýasalýar.

Alynan nusgalyklary ilki bilen reňksiz laklar bilen reňkläp, olary guradyp, soňra nusgalyk alsan has gowy bolýar. Nusgalygy ak kagyzyň üstünde goýup, ýönekeý galam bilen çyzmaly. Biz ol kagyzy gyrkmazdan öň, onuň nähili görünjekdigini kesgitlemelidiris. Şol bir alnan nusgalyk her dürli reňkde reňklenip biliner. Her bir surat üçin täze nusgalyk ulanmalydyr. Ülñiler mekdeplerde we çagalar baglarynda esasan hem

agaçlardan ýasalýar. Üňniler pyçaklar bilen kesip alynýar. Has gowy üňnileri bolsa fanerlerden alyp ulanyp bolýar.

Mekdeplerde we çagalar baglarynda tagmalar gaty kagyzlardan, rezinlerden ýasalýar. Has gowy tagmalar dykydan ýasalýar. Ýöne tagmany almak kyn bolýar. Sebäbi işlän wagtyň dykylaryň owranmagy mümkin.

Aňyrdan gelyän terbiýeçilik işi durmuş bilen baglanyşykly bolmalydyr. Şolar ýaly terbiýeçilik işi üçin mugallymlaryň hem-de terbiýeçileriň şekile geçirilen görnüş arhiwleri bolmalydyr.

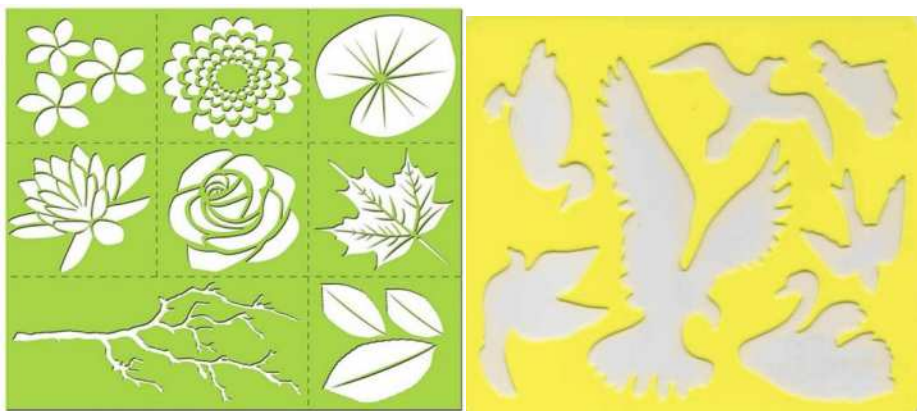

Okuwçylar tagmalary, üňnileri ýasamak üçin esasan hem tehnikanyň dürli usullaryny bilmelidir. Tehnikanyň dürli usullaryny bilmek bilen, mehaniki işler bilen ýa-da gaty kagyzlary, matalary, metallary ulanmak bilen el maşynlarynda özleriniň ukybyny barlap bilerler. Olar ýasalan zatlary täzedan ýasamaga uly ukyp dörederler.

Okuw terbiýeçilik işleriniň, ussahanalaryň, guramalaryň düzümleriniň bir bölegi bilen tanyşýarlar. Olaryň birinji bölegi kagyздan, gaty kagyздan, matadan dürli zatlary ýasamaga çalyşýar. Ikinji bölegi metallardan ýasamak, üçünji bölegi oýnawaçlar ýasamaklyk.

Gerekli esbaplar: gaty kagyz, albom list, reňkli kagyžlar, tekiz mata, galam, çyzgyç, gaýçy, ýelim, akwarel we guaş reňkler.

Eplemek usulynda dürli şekilleri taýýarlamak. Gaýygyň, akwariумыň şekilini ýasamak.

Eplemek (*origami*)- dürli reňkli kagyzlardan eplenip, müň ýyl mundan ozal Ýaponiýada döräpdir. Ýöne onuň döreýiş taryhy hakynda hiç hili taryhy maglumat ýok. Ýagny wagtyň geçmegi bilen origami ýaponlaryň bezegine öwrüldi. Baýramçylyklarda bu bezeg işleri diňe ululary däl-de, eýsem, kiçileri hem gyzyklandyrýar. Ol eýýäm öz watanyndan çykyp, beýleki

ýurtlara ýaýrapdyr. Ýagny kagyzdan guwlar, Watançylyk urşunyň nyşany boldy. Çagalar şol guwlary asmana uçuryp, öz watanlarynyň asuda

bolmaklaryny isläpdirlir. Her ýyl Ýaponiýanyň milli baýramçylyklarynda döp bolan birnäçe ak guwlar asmana uçurylýar. Urşuň önüni almagyň nyşany bolan bu guwlara “Mira Hirosima” parkynda ýadygärlik dikildi. Dürli kagyzlardan ýasalan gyzykly, peýdaly zatlar mekdeplerde we çagalar baglarynda taýýarlanylýar. Okuwçylar kagyzy diňe surat çekmek üçin ulanman, eýsem, ondan dürli zatlar hem ýasap bilýärler.

Okuwçylar dürli zatlary ýasap, olary her hili oýunlary oýnamakda ulanyp ýa-da öz deň-duşlarynyň doglan günlerini, öz ene-atalarynyň baýramlaryny gutlamaga höwesli bolýarlar. Okuwçylar öz elleri bilen ýasan zatlaryna diýseň begenýärler. Ýagny olaryň ýasan zarlary: ýelpewaç asmanda ýelpenýär, gaýykjagazlar suwda ýüzýärler, uçarlar uçýar. Okuwçylara ön ýasan zatlaryny täzedan ýasamaga berlende, olar önden bolan şekillerini has-da gowy ýasayýarlar. Şekilleri ýasanlaryndan soň, çagalaryň dünýägaraýyşlary giňelip, ýasajak şekillerine nähili reňk gerekdigini saýlap bilýärler. Şekil ýasan ýerlerini arassa saklamak bilen arassaçylyk endiklerini saklamagy öwrenýärler. Çagalaryň söýgüli oýnawaçlary bolan elde ýasalan gaýykjagazlar, uçarlar, ýelpewaçlar, telpejikler gazetlerden hem-de ak kagyzdan ýasalýar. Ak kagyzlardan ýasalan telpejikler tomsuň yssy günlerinden gorayar.

Gerekli esbaplar: reňkli kagyz, gaýçy, çyzgyç, ýelim.

Applikasiýa barada düşünje. Kagyzdan applikasiýa taýýarlamak.

Gurnama henize çenli hem ulanylyp gelinýän gadymy usullaryň biri bolup durýar. Gurnama gadymy döwürlerde döräpdir we onuň döremegi haýwanlaryň derisinden tikilýän eşiklerde tikiniň we sepiň peýda bolmagy bilen baglydyr.

Aziýanyň, Ýewropanyň, Amerikanyň gadymy siwilizasiýalarynyň sungat ýadygärliklerindäki şekiller, edebi çeper çeşmeler, şeýle hem dürli döwürleriň we halklaryň saklanyp galan applikasiýa nusgalary boýunça applikasiýanyň ösüş ýoluny yzarlamak bolýar. Soňra gurnama, edil amaly

sungatyň beýleki görnüşleri ýaly, täze durmuşy şertleriň täsirini özüne siňdiripdir. Adamlar üçin niýetlenen keşdeler, şekilleriniň çylşyrymlylygy boýunça – da, serişdeleriň gymmatlylygy boýunça – da beýlekilerden tapawutlanypdyr.

Köp ýyllyklaryň dowamynda gurnama diňe bir Aziýada däl, eýsem, Ýewropanyň Italiýa, Ispaniýa, Germaniýa, Fransiýa ýaly ýurtlarynda hem has giňden ýaýrapdyr we köpçülikleýin ulanylypdyr.

Her hili uruşlar, rýsarlaryň arasynda geçirilýän bäsleşikdir ýaryşlar aýry-aýry atly nesilleriň maşgala nyşanlarynyň-gerbleriň (tugralaryň) döremegine getirýär. Gerbler iki tarapyndan hem aýdyň görnüp duran bolmaly bolansoň, olary taýýarlamak gurnamanyň ösmegine sebäp bolýar. Sisiliýanyň şasy Rojer II Wizantiýadan ýesir alnanlaryň arasyndan ussat dokmaçylary we keşdeçileri öz ýurduna alyp gidipdir. Gurnamanyň özboluşly tehnikasynyň (tilsiminiň) ulanylmagy sisiliýa keşdeleriniň aýratynlyklarynyň biri bolupdyr. “Kesimleýin sisiliýa mawutlary” atly uly meşhurlyga eýe bolupdyr. Tiz wagtdan şunuň ýaly keşdeleri ýerine ýetirmek бүтін Italiýa ýaýrapdyr. Atlas düşekligindäki mahmaldan edilen kesimleýin nagyşlar-ıspan gurnamalary uly şöhrat gazanypdyr.

Irki döwürde keşde çekmek sungaty kämil derejä ýetýär, ýygý-ýygýdan gurnamany ulanyp başlaýarlar.

Gurnama işleri XVI asyrda Italiýada we Ispaniýada buthana lybaslaryny taýýarlamakda gülläp ösen derejä ýetýär. Şol bir mazmunyň gaýtalanmagy we reňk öwüşginleriniň açyklyk we goýulyk boýunça dürli hili utgaşyklykda tapawutlanmagy olaryň häsiýetli aýratynlygy bolupdyr. Mysal üçin, biri-birine keseleýin ýerleşdirilen açarlar şekillendirilen gerb gyzyly mahmalyň ýüzünde sary ýüpek atlasy bilen gurnama usulynda keşdelenip çekilipdir (Germenıýa,XVII asyr); kürsi üçin daşlyk ülje

reňkli mahmalyň ýüzünden sary ýüpek atlas bilen gurnamaly keşdelenip tikilipdir (Fransiýa, XVII asyr); keramatly Lawrentiniň keşbi gurnama usulynda, gyzyly mahmalyň ýüzünde daşky keşbi ýaşyl, sary mata bilen keşdelenip tikilipdir(Italiýa, XVII asyr).

Wagtyň geçmegi bilen matadan edilýän gurnamanyň ornuny

kagyzdan edilýän gurnama tutýar.Bu ýagdaý kagyz önümçiliginiň başlanmagy bilen baglydyr. Kagyzdan kesilip ýasalan gara sudurlar (siluetter) gurnamanyň in ýaş görnüşi hasaplanypdyr. Sudur ýasamak şekillendiriş sungatynyň görnüşi hökmünde irki gadymy döwürde - biziň eýýamymyzdan ozalky VI asyrda peýda bolýar.

Gurnama (“applicatio” - latyn sözünden bolup, ol “degşirmek”diýmegi aňladýar) - dürli şekilleriň kesilip alynmagynda, olaryň başga bir zadyň üstünde goýulmagyna düşeklik (fon) hökmünde

alnan beýleki bir serişde berkidilmegine esaslanýan şekillendiriş tehnikasynyň bir görnüşidir.

Her materialyň häsiýetli aýratynlyklary bolup olar gurnamany ýerine ýetirmegiň tehnikasyna kesgitleýji derejede täsir edýärler. Mysal üçin, kagyz, sypal, guradylan ösümlikler, gabyk düşeklige dürli ýelimler bilen ýelimlenip berkidilýär; matalar, deri, sütük, keçelik ýün, adatça, tikilýär; gerek übtügi barhat kagyzynyň üstünde goýlyp berkidilýär.

Applikasiýa çeper zatlary işläp döretmegiň iň sada we elýeterli usulydyr. Onda şekiliň özüniň hakyky esasy saklanyp galýar.

Applikasiýa aýry-aýry şekillerden (sahypa, şaha, kömelek, güljagaz, guş, haýwan, jaý, awtoulag we ş.m) ybarat predmetleýin; hereketleriň, wakalaryň jemini şekillendirýän (“Ýeňiş”, “Biziň Watanymyz”, “Aşgabadyň geçmişi, häzirki we geljekki keşbi”) dürli predmetleri bezäp bolýan düzüminde nagyşlar we keşdeler bar bolan bezegleýin görnüşde bolýar.

Hormatly Prezidentimiz türkmen halylary barada şeýle belleýär:

—Türkmen halysy halkymyzyň ajaýyp arzuwlarynyň, mähir-muhabbetiniň aýnasydyr. Ol ata-babalarymyzyň geçen şöhratly durmuş ýollaryny reňkleriň dili bilen ýazan ýürek ýazgysydyr.

Ajaýyp halylarymyz ata Watanymyzyň merdana halkymyzyň abraýynyň mertebesidir, dünýä ýaýylan şöhrat-şanydyr. Türkmen halysy biziň ata Watanymyza wepalydygymyzyň mukaddeslik aýdymydyr. Şonuň üçin haly gollerimiz milli tugymyzy bezäp, lowurdap dur.

Türkmen halysy günsaýyn ösýän ata Watanymyzyň gözellig nusgasydyr. Uz barmakly, çeper elli halyçylarymyzyň dokaýan halylarynyň her bir inedördül metrinde bir million baş ýüz münden gowrak çitim ýerleşdirilmegi başarmagy dünýäni haýran galdyran baş sany äpet halyny dokamaklary hakyky gudratdyr. Türkmen halyçy zenanlary özüleriniň Watana çäksiz söýgüsi, yhlasy bilen şeýle gudratlary döredýärler.

Garaşsyzlygymyzy gazananymyzdan soň türkmen halky özüniň ähli gymmatlyklarynyň, baýlyklarynyň eýesi boldy. Şol sanda türkmen halky özüniň taryhyny, däp-dessuryny täzeden dikelti. Türkmen türkmen halylary türkmeniň 5000 müň ýyllyk taryhynda şöhratly yz galdyran iň gymmatly hazynanyň biridir.

Türkmen gelin-gyzlary ýürek begençlerini, arzuw isleglerini özüleriniň dokaýan halylarynda mälim edipdirler. Şol sebäpli hem türkmenler halylary iň mukaddes zatlaryň hatarynda goýupdyrlar.

Türkmen nepis halylary öz gözbaşyny türkmeniň nesilbaşysy Oguz han türkmeden alyp gaýdypdyr. Onuň her bir göli Oguz hanyň tagmasyna meňzeş bolupdyr, her çitimi bolsa, türkmen gözelleriniň namalaryny beýan edipdir.

Türkmeniň nesilbaşysy Oguz han türkmeniň ajaýyp halyalary nesilden- nesile geçip, gelin gyzlar şol nusgalary ýitirmän haly dokapdyrlar. Haly diýmek-Oguzyň haly, ýagdaýy, ruhy diýmekdir. Türkmen halysynyň her bir göli Oguzyň harplarydyr. Şol harplar esasynda hem türkmeniň kalby okalypdyr, türkmeniň kalbyna, ruhuna düşünilipdir.

Türkmen gelin gyzlarynyň dokan halyalarynyň, esasy düşegi gyzyň reňkde bolupdyr. Haly ýüplerini boýamak üçin ähli reňkler ösümliklerden alnypdyr. Ösümlik reňklerini taýýarlamak bolsa irginsiz zähmeti talap edipdir.

Türkmen halylary janly hasaplanylýpdyr. Sebäbi türkmen halylary saýlama goýnuň ýüňünden dokalýpdyr. Ýüň ýagtylyk we howa bilen iýmitlenip 2000-3000 ý dagy ýaşap bilýändigini alymlar tassyklaýar.

Türkmen halysynyň örän gadymydygyna güwä geçýän ýagny, Änewde geçirlen gazuw–agtaryş işlerinde b.e.öň. 2000 ýyl öň ýasalan küýze tapylypdyr, onuň böwründäki “Nagdal” nagşy türkmen halylarynda we keşdelerinde ulanylýpdyr.

XVIII asyrdaky ýaşap orta Aziýa syýahat edip ýören Italiýan syýahatçysy Marko Polo türkmen halysy hakynda “Bilýäňizmi, bu ýerde dünýäde iň nepis we gözəl halylar dokalýar” diýip belläp geçipdir.

Gadymyýetden miras galan halyçylyk sungaty döräni bäri aýlar-ýyllar, sepleşip geçse-de ol ýitmän gitdigiçe kämilleşýär. Biz bolsa ony has kämilleşdirip geljekki nesillerimize ýetirmeli.

Gerekli esbaplar: çyzgyç, üçburçluk, ýelim üçin çotga gaýçy .

Keçäniň, ýakanyň nagyşlaryny taýýarlamak.

Ene-mamalarymyz özleriniň el hünäri bilen milli eginbaşlary tikip, halallyga gol berip ýaşapdyrlar. Elde ýerine ýetirilýän keşdesidir, gaýmasy, küjeme, pugtamasy, basmasydyr süňşügi, alajasydyr aldymgajy bilen egin-eşiklerini gözəl görke getiripdirler. Egin-eşikleri, lybaslary bejermekde dürli hili owadan nagyşlary gelin-gyzlarymyz çeper elleri bilen ýerine ýetirýärler. Şol owadan nagyşlaryň biri-de “Sekizkeşde” nagşydyr. Bu nagyş gelin-gyzlarymyzyň köýnekleriniň ýakalaryna, çabytlaryna, oylan tahýalaryna salynýar. Bu gadymy nagyş ene-mamalarymyzyň üsti bilen biziň häzirki günümize çenli özüniň milliligini ýitirmän gelip ýetipdir.

Güllü keçe adam saglygy üçin örän peýdaly. Ol ýylylygy özünde saklaýar, topragyň sowuklygyny geçirmeýär. Keçäniň dürli görnüşleri bar: öý keçesi, gülli keçe, namazlyk keçesi, oýluk keçe we başgalar. Olar gülli ýa-da gülsüz bolup biler.

Keçe goýnuň ýüňünden taýýarlanýar. Keçe üçin ýüňi hem saýlap, seçip almaly. Ol ýüňler ilki arassalanýar, saýylýar we soňra daralýar. Ýüň göwnejaý saýlananda ol oňat arassalanýar we ýumşaýar. Saýlanan ak ýüňüň bir bölegi keça gül üçin ulanylýar we dürli reňklere boýalýar. Gülli keçede esasan gyzyň, sary, gök, ýaşyl reňkler köp ulanylýar. Keçäniň gyra ýakasy üçin gara ýüň hem-de az-owlak geçiniň çöpüri ulanylýar.

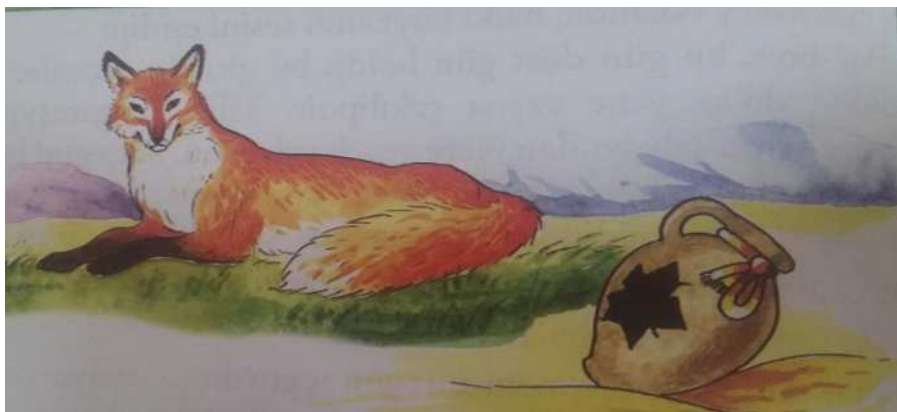
Türkmen gelin-gyzlarynyň dürli biçüwdäki egin-eşikleri islegi artdygyça, olaryň gaýmasynyň hem täze, üýtgeşik nagyşlar bilen bezelmegini höwes edýärler. Bu bolsa dürli-dürli nagyşlaryň döremegine itergi berýär. Ýöne enelerimiziň bukjasynda bizgaýamagy ýoň edipdirler.

Nagyşlar matanyň reňki bilen sazlaşdyrylsa, has gözel keşbe girer. Gül ýa düz, ýuka ýa galyň, ýüpek ýa nah matalygyna görä, sapaklaryň inçe-ýogynlygyna, reňkiniň dürliligine üns bermeli. Egin-eşigiň owadanlygy saýlanjak nagyşlaryň ululygyna, kiçiligine, syk hem-de nepis salnyşyna hem bagly.

“Akpamyk”, “Böwenjik” ertekileri esasynda ýelimleme işini ýerine ýetirmek.

Ata-babalarymyzyň döreden söz sungatynyň taryhy asyrlaryň jümmüşine siňip gidýär. Agzybirliği, ynsanperwerligi, asudalygy, halallygy, hakykada tumar edinen Oguz hanyň nesilleri dünýä medeniýetini baýlaşdyran özboluşly milli döredijiligi miras galdyrypdyr.

Halk döredijiligi durmuşyň, ýaşayşyň ynsan payhasynyň çeper aýnasy. Onuň döreýşi ösüşi dilden amala aşyrylsa-da gönezligi, hamyrmaýasy halkyň taryhyndadyr. Türkmen ertekileri halky kyssalaryň täjidir, gadymyýetden gözbaş alyp gaýdýan asyly çeper dünýäniň

hazynasydyr. Onda ata-babalarymyzyň çeper gözlegleri çeperçilik açyşlary, aň-düşünjesi, synçylygy jemlenipdir.

Ertekleriň çeperleşmegi dilden-dile geçmegi kyssaçylara, ozanlara, bagşylara, hekaýatçylara, rowaýatçylara, ertekiçilere bagly bolupdyr.

Ertekleriň hyýaly görnüşüne degişli bolan “Akpamyk” ertekiniň terbiýeleýjilik ähmiýeti örän uludyr. Halk arasynda giňden ýaýran bu ertekide türkmen gyzynyň gahrymançylykly hereketleri beýan edilýär. Akpamygyň roly türkmeniň ösüp gelýän ýaş nesilleri üçin terbiýeleýji ähmiýeti örän uludur.

Akpamyk öz doganlaryny gözlemek üçin aýgytly hereket edýär. Onuň doganlaryna, öýüne bolan söýgüsi beýan edilýär, bu bolsa ösüp gelýän çagalaryň ynsanperwer duýgularynyň kemala gelmegine mümkinçilik berýär. Bu ertekide beýan edilýän wakalar akpamygyň hereketleri okyjylarda uly täsir galdyrýar. Bu erteki öwrenilende onuň ähli terbiýeleýjilik adamsakärçilik gaýduwsyzlyk häsiýetler Akpamygyň roly arkaly beýan edilýär.

Türkmen halk ertekileriniň hyýaly görnüşine degişli bolan “Böwenjik”ertekisiniň üsti bilen çagalara açgözlük, betnebislik ýaly ýaramaz häsiýetleri terbiýeleýär.

Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow edebi mirasyň ynsany terbiýelemekde, ruhuny baýlaşdyrmakda egilmez hazynadygyny göz öňünde tutýar.

Gerekli esbaplar: albom listi, reňkli kagyz, galam, çyzgýç, gaýçy, ýelim.

Tehniki nusgalaşdyrmagyň ähmiýeti. Kagyzdan uçaryň şekilini ýasamak.

Gadym zamanlardan bäri adamlar guş ýaly uçmagy arzuw edip gelipdirler. XI-asyrda iňlis ruhanysy Oliwiýe metjidiň minarasyndan iki ýasama ganat bilen uçmakçy bolup, şowsuzluga uçrapdyr. Italýan hudožnigi we mehanigi Leonardo-da Winçi guşlaryň uçuşyny synlap, emeli guşuň ganatlarynyň suratlaryny çyzyp, uçmak baradaky pikirleri öňe sürüpdir.

XVII asyrda fransuz mehanigi Wenýe uçmaga synanypdyr. Şol döwürlerde ýönekeý rus adamsy emeli ganat bilen uçmaga synanşypdyr.

Muskul güýji bilen uçmak başartmansoň adamlar howadan ýeňil guralyň kömegi bilen uçmagyň aladasyny edip başlapdyrlar.

Hytaýda “uçýan aždahalary” ýasap, içini gyzgyn howa ýa-da tüsse bilen dolduryp ýokary göteripdirler. “ajdahalary” hytaýlylardan parfıyalylar, hindiler orta asyrlarda bolsa Ýewropalylar öwrenipdirler.

1731-nji ýylda Rýazanly ussat mata şary gyzgyn tüsse bilen dolduryp, uçmaga synanşypdyr.

1781-nji ýylda Parižde doganlar Žozel we Etýen Mongolfýe gygzyn howa bilen dolduran aeroşarynda adamlar hem ýokary göterilipdirler. 1793-nji ýylyň dekabrynda fransuz alymy Şarlyň teklibi bilen wodoroddan dolduran şarda 2,5 sagat uçupdyrlar.

1983-1894-nji ýyllarda Peterburgda inžener Şwarsyň taslamasy boýunça gazdan doldurulan metal dirižabl ýasalypdyr. 1900-njy ýylda Germaniýada Mažýskiniň konstruksiýasyna meňzeş dirižablda ilkinji uçuşy amala aşyrylypdyr. Emma dirižabllar hem ozalky howa şarlary ýaly asmany boýun egdirmegiň meselesini çözüp bilmandir. Şonuň üçin XIX-asyrda howadan agyr uçýan apparatlaryň-motorly, perdeli we ganatly “mehaniki guşlary” köp görnüşleri ýasalypdyr. Ýuwaş-yuwaşdan oýlap tapyjylar hakyky çynlakaý aeroplanlary ýasamaga tarap hereket edipdirler.

Ilkinji aeroplan ajaýyp rus oýlaptapyjysy Aleksandr Feodorowiç Mažaýskiý tarapyndan döredilýär. Ol guşlaryň ganatlarynyň gurluşyny guşuň ganatynyň meýdany bilen onuň agzalarynyň özara gatnaşygyny öwrenipdir. Ol howa perdeleriniň işleýşini öwrenip, beýleki ganat kakýan maşynlara däl-de, berk oturylan ganatly uçýan maşynlara üns beripdir.

Häzirki döwürde howada uçýan transport beýlekilere garanynda has tiz görnüşli transport bolup durýar. Uçarlar howada öz uly ganatlarynyň kömegi bilen uçýarlar. Tehnologiýanyň kömegi bilen has kämil enjamlar bilen üpjün edilýär.

Hormatly Prezidentimiziň taýsyz tagallasy bilen daşary ýurtlardan getirilen “Boing” kysymly häzirki zaman uçarlary halkymyzyň hyzmatyndadyr. .

Gerekli esbaplar: gaty reňkli kagyzlar, galam, çyzgyç, gaýçy, ýelim

Kagyzdan we gaty kagyzdan jaýyň nusgasyny taýýarlamak.

Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe Hormatly Prezidentimiziň taýsyz tagallasy netijesinde ýurdumyz günsaýyn görnüp- eşidilmedik derejede ösýär, özgerýär. Oňa soňky ýyllarda gurlup ulanylmaga berlen dürli maksatly binalar-da şaýatlyk edýär. Agzybir,

mähriban halkymyz döwletli-döwranly ajaýyp zamanamyzyň eşretliklerini görüp ýaşaýar.

Konstruirlemek diýip, tehniki obýektleriň ownuk we bitewi görnüşini düzmeklik-diýlip düşünilýär. Esasan, başlangyç synplarda konstruirlemegiň iki görnüşi bar: pikirlenmek we praktiki görnüşde. Iň gowy pedagogiki gymmatlygy konstruirlemekde iki görnüşi hem öz içine almagy hasaplanýar. Sebäbi ilki pikirlenip keşbini düzýän, soňra praktiki usulda işi ýerine ýetirmeli.

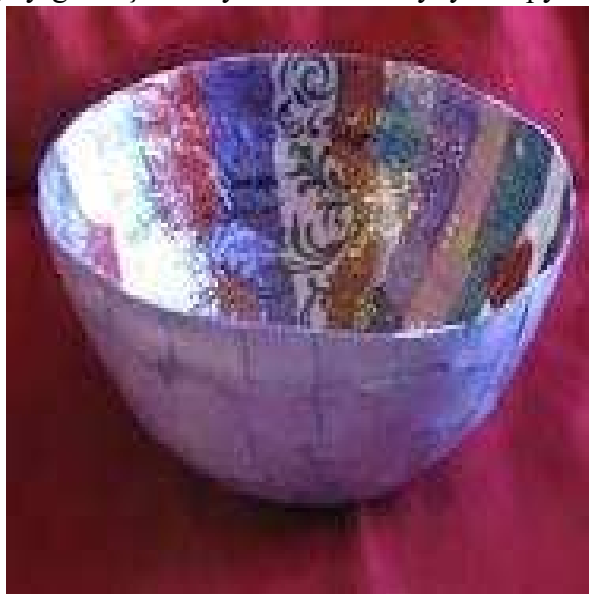
Başlangyç synplarda alnan tejribe boýunça, kiçi synpda okaýanlar hem konstruirlemek boýunça dürli işleri ýerine ýetirip bilmek boýunça dürli şekilleri ýerine ýetirip bilýärler. Kagyz bilen işlemekden konstruirlemäge geçiş etapy diýip gaty kagyzdan jaýyň şeklini ýasamak hasaplanylýar. Okuwçylara bir iş berilýär: bir jaýyň we binanyň şeklini gaty kagyzdan ýasamak. Okuwçylar taýýarlanylýp önünden çyzylan we gyrkylýp, alnan ülnüler boýunça işleýärler.

Çagalara ýasajak jaýlaryny özüçe üýtgetmäge rugsat berilýär we has-da owadanlamak maslahat berilýär. Soňra konstruirlemek boýunça mugallym gerek we zerur bolan zatlary aýdýar: islendik konstruktor ýönekeý, bek, arzan, tygşytly we owadan bolmaly. Köplenç başlangyç synplardaky okuwçylar konstruirlemek işini çalt dynjak bolup berlen çyzga kän üns berenoklar. Bu bolsa köplenç gödek ýalňyşlyklara getirýär. Mugallymyň esasy etmeli işi okuwçylary ýasajak konstruktorlaryna ilki gowy seredip, öwrenmegi soňra işiň yzygiderligini düzüp işe başlamagy öwretmeli.

Papýe-maşe usulynda çäýnek-käse, küýze ýasamak

Papýe-maşe, esasan, bölek kagyzlaryň dürli görnüşlerinden ýasalan bir şekildir. Papýe-maşe bir taýýar şekiliň üstüne birnäçe dürli görnüşli kagyzlary ýelmemegiň bir görnüşidir. Dürli taýýar şekiller hem kagyzyň gaty görnüşinden ýasalan bolmalydyr. Papýe-maşe ýasamak üçin dürli-

dürli kagyzlar, ýelim, gaýçy, boýaglar, palçyk, boýaglaryň dürli çotgalary gerek bolýar. Palçyk ýa-da agaçdan birnäçe şekilleriň ýasalýş usullary: ilki bilen şol ýasajak şekiliň görnüşini taýýarlap, soňra şony palçykdan ýasajak bolsak, ilki palçygy çalyp, soňra ýañky guraýança

garaşyp, gurandan soňra ýaňky palçygyň ýüzüne kagyz bilen ýelmäp başlaýarys. Soňra gurar ýaly ýerde birnäçe minut durandan soňra, ýaňky palçygy döwüp aýranymyzda, kagyzdan ýasan papýe-maşe şekilimiz emele gelýär. Ýene-de birnäçe görnüşli papýe-maşeden şekiller ýasamak bolýar. Mundan başga-da papýe-maşe usuly bilen dürli şekilleri ýasamak bolar.

Her bir papýe-maşe görnüşli işini ýerine ýetiremizde palçykdan, gipsden, dürli kagyzlardan ýasamaklygyň özüne mahsus bolan usuly, görnüşü bardyr.

Gerekli esbaplar: gazet kagyz, ýumşak kagyz, suwly jam, ýag ýa-da krem, un, taýýar nusgalar, ýelim, gaýçy, guaş we akwarel reňkleri, lak, we ş.m.

Hoz gabygyndan, samandan, ýapraklardan şekilleri taýýarlamak.

Hozlar öz görnüşleri boýunça dürli-dürlidir. Tokaý hozlary giň ýaýran hozlaryň biridir. Olar ulanmak üçin ýaramly hem-de peýdalýdyr. Hozlary tokaýlardan we dükanlardan tapmak bolýar. Hozlary ýygňalan mahaly oňa seresaply çemeleşmeli. Hozuň daşky gabygyny ulanmak bolar, ýagny adam şekilini, kellesini, saçyny we telpejiklerini ýerine ýetirip bolýar.

Ýetişen hozlaryň gabyklary öz-özünden aýrylýarlar. Şol sebäpli gabyklary aýrylmanka ýygňalsa has amatly bolýar. Eger gabyklary aýrylan bolsa, onda gabyklary ýelmemek bolar. Ýygňalan hozlary polkalarda saklamak bolar. Saklanylýan ýerler salkyn bolsa, olaryň guramazlygy üçin amatly. Hozlar kesgitlemeli we hoz entek guramanka şol ýeriň gabygyny ýokaryk galdyryp goýmaly. Hoz gabygy guranda, ol port bolýar we döwülýär. Hoz ýygňalanda diňe bişen hozlary ýygňamaly.

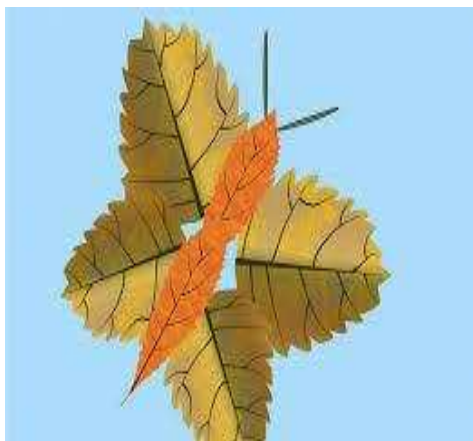
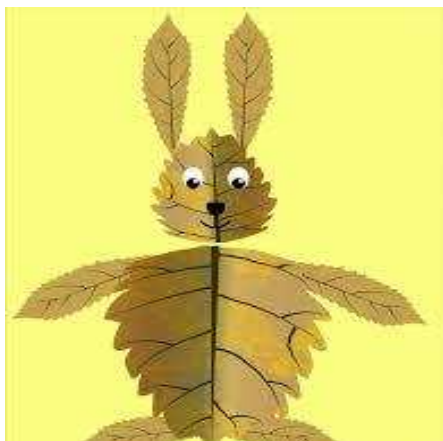
Bişmedik hozlar ýygnalanda gurap, gabyklary garalýar we şekil ýasamak oňaýsyz bolýar. Hozlaryň giň ýaýranlarynyň biri hem türk hozlarydyr. Ol ýurdumyzyň günorta ýerlerinden giňden ýaýrandyr. Türk hozlary

tokaýlardan ýygnamak bolar, hem-de söwda nokatlarynda satyn almak mümkindir. Ol hozlardan dürli görnüşli enjamlary, ýagny gaýygyň, kosmos gämisiniň şekilini we başgalary ýasamak bolýar. Türk hozuny gury jaýlarda saklamak bolar.

Agaç ýapraklaryndan dürli şekilleri ýasamak bolýar.

Esasan hem klýon we koştan agaçlaryň ýapraklary şekil ýasamak üçin

amatlydyr. Ýapraklary ýygnap kagyzyň arasynda ýerleşdirip, kagyzyň üstünde bolsa birnäçe agramly serişdäni goýmaly. Ýapraklary şular ýaly görnüşde bir hepdäniň dowamynda guratmaly. Guradylan ýapraklary döwülmezlik üçin kagyz bilen bile tutup gyrkmak maslahat berilýär.

Sypaldan köp geň enaýy şekilleri ýasamak bolar. Sypaly taýýarlamagyň 2 usuly bar, gyzgyn we sowuk usuly. Sypaly bir gaba salyp, üstünden gyzgyn suw guýup 3-4 sagat suwda goýmaly. Soňra suwdan çykaryp gyzgyn ütük bilen ütüklemeli. Bu usul gyzgyn usul

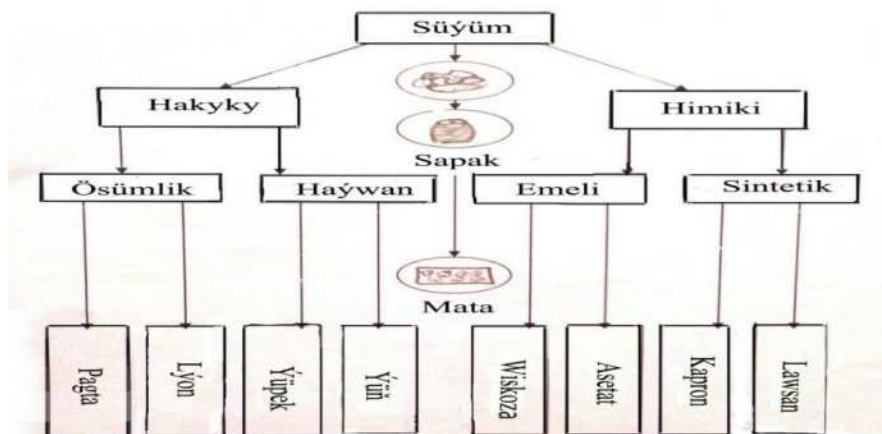
hasaplanylýar. Sypal bilen işlemegiň 2-nji usuly sypalyň üstünden gaýçynyň tutawaç tarapy bilen tekizlemeli. Muňa sowuk usuly degişlidir. Şondan soň ol işlemäge amatlydyr. İşlemek üçin hökman bugdaý, şaly ýada süle sypalynyň eplenmedik görnüşini almaly. Sypallary pyçak we gaýçy bilen keseniňde seresaply bolmaly. Başlangyç synplarda okuwçylar zähmet sapaklarynda sypaldan dürli oýnawaçlary ýasap bilerler. Bu iş ýerine ýetirilende çydamlylygy talap edýär. Mugallym sapagyň başyndan taýýar işleri görkezip gürrüň bermeli hem-de işiň taýýarlaýyş usullaryny öwretmeli. Okuwçylar sypaldan owadan şekilleri

ýasamak bilen olaryň aň düşünjesini ösdürmek zähmet tärlerini öwretmek gözýetimini giňeltmek bolar. Sypal bilen işlenilende PWA ýelim bilen işlemek amatlydyr.

Mata önümçiligi barada maglumat. Matalaryň toplumyny taýýarlamak

Biziň mata önümçilik fabriklerimizde dürli görnüşde matalar dokalýar. Olaryň biri-birinden owadan görnüşleri hem bardyr. Biz matalaryň dürli görnüşlerini bilýäris: nah mata, ýüň mata, ýuka mata, galyň mata, tekiz mata, gülli mata we ş.m. birnäçe görnüşli matalar bar. Biziň her dürli matalarymyzdan gelin-gyzlarymyz owadan köýnek tikip geýýärler. Olaryň geýýän köýnekleri biri-birinden tapawutlanýar. Matalardan dürli şekilleri tikip ýasamak bolýar.

Esasanam, matalaryň dürli görnüşlerini el tikinini tikmek üçin biziň gelin-gyzlarymyz ulanýarlar. Matalardan köýnekler, eşikler tikilip taýýarlanylýar. Matadan gurjaglara hem köýnek tikmek bolýar. Mysal üçin: matadan köýnek tikenimizde, ilki bilen şol matany sowuk suwda

ýuwup, soňra ýaňkyny ütökläp, onuň inini-boýuny gerekli ölçegde biçýäris. Ony matanyň öz reňkindäki sapakda tikmek bolýar. Matany tikmegiň hem dürli görnüşleri bardyr: elde iňňe we maşyn bilen tikmek.

Matalar bilen işlenýän mahaly hem ýerine ýetirjek bolýan işimize örän ünsli bolmaly we dogry ýerine ýetirmeli. Matalaryň dürli görnüşleriniň bolşy ýaly, sapaklaryň hem dürli görnüşleri bar. Her matanyň öz reňkine görä hem sapagy saýlanyp alynýar. Biziň fabriklerimizde hem her dürli sapaklar matalaryň öz reňklerine görä saýlanyp alynýar. Şeýlelikde, biziň ýurdumyzda çykýan matalar öz sapaklaryna, öz reňkine görä hem owadan dokalýar.

Ýüň matalardan hem dürli görnüşli önümleri, köýnekleri tikip bolýar.

Biziň ýurdumyzda öndürilýän matalaryň hilleriniň gowudygyny, onuň nähili ýüpden nähili dokalandygyny, ýüpleriň nämeden alynýandygyny hem saýgaryp bolýar. Matalaryň hersi biri-birinden öz dokalyşy bilen tapawutlanýar.

Guçuk tutup, pileden ülpüldäp duran ýüpek almagy başaran türkmen zenanlary ondan ýokary hilli matalary dokapdyrlar. Gadymyýetden bäri dowam edip gelýän dokmaçylyk asyrlaryň dowamynda türkmen durmuşynyň aýrylmaz bölegine öwrülipdir. Inçe ýüpeklerden syk dokalýan matalar türkmen zenanynyň esasy el hünäri hasaplanypdyr. Türkmen öýlerinde ýüpekden bahar bagülleri bilen bäsleşýän keteni dokalmagy dünýäni haýran galdyrýar.

Dokma gurallarynyň miwe berýän agaçdan ýasalmagy bolsa, türkmeniň zenan maşgala goýýan sylag - sarpasynyň bimöçberdigine şaýatlyk edýär. Keteni asyrlar boýy öýlerde dokalyp, eneden gyza, nesilden- nesle geçip, şu günlere gelip ýetipdir. Häzirki döwürde dürli-dürli gadymky nusgalary salyp gelin-gyzlar keteniden gyňaçlary, torbalary dokaýarlar. Ol nusgalardan „Orak dişi“, „Ýedi gül“, „Kelep“, „Darak goçak“, „Çakmak“ nagyşlary düýpli gyňaçlara salynýar. Häzirki wagtda paýtagtymyzyň merkezindäki „Altyn asyr“ söwda merkezinde Türkmenistanyň Dokma senagaty ministrliginiň dükany bar.

Daşary ýurtly zenanlar biziň bu işlerimize hormat goýýarlar, özleri üçin, ýakynlary üçin sowgat hökmünde alýarlar. Gyňaçlaryň nagşy bilen aralygy aýry dokalyp, soň tikilýär. Munuň üçin hem tejribeli ýörite tikiňçilerimiz bar. Indi birnäçe ýyl bäri bolsa Türkmenistanyň Dokma senagaty ministrliginde, Aşgabatdaky ýüpek fabriginde keteni sehi işläp gelýär.

Türkmenistanda öndürilýän pagta çig malyny hili we möçberi boýunça pagta öndürijilerden kabul edip almak we ondan işlenen taýýar

pagta önümleriniň hilini kesgitlemek işleri Türkmenistanyň Prezidentiniň „Pagtanyň we pagta önümleriniň hiline gözegçiligi güýçlendirmek hakynda" 2007-nji ýylyň mart aýyndaky kararlaryna laýyklykda amala aşyrylýar.

Garaşsyzlyk ýyllarynda ýurdumyzyň dokma pudagynyň kärhanalarynyň gurluşyna, hereket edýän kärhanalaryň täzedan üpjün edilmegine serişde gönükdirildi.

Daşoguz şäherindäki täze pagta egriji toplumy gurluşygyny tamamlady. Ol 2010-njy ýylda pagta süýümini gaýtadan işlemegiň derejesini 61%-e çenli ýetirmäge we goşmaça üç müňden gowrak iş orunlaryny döretmäge mümkinçilik berýär.

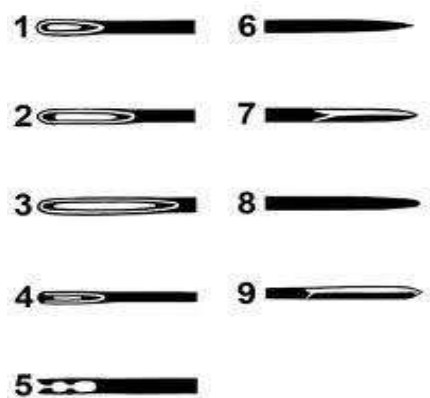
Häzirki zaman iri dokma toplumlarynyň we pagta egriji kärhanalaryň gurlup ulanmaga berilmegi bilen nah ýüplügiň öndürilişi 17 esse, nah matalaryň öndürilişi hem 7 esse artdy.

Dokma toplumynyň işläp başlamagy bilen täze iş orunlarynyň 500-den gowragy döredildi. Mundan başga-da Ahal welaýatynyň Ruhabat etrabynda hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen açylan pombarh kärhanasy hem-de birnäçe ýyllaryň dowamynda öz güýjüni gaçyrman işläp ýören jinsi toplumy hem halka hyzmat edýär.

Tikinleriň görnüşlerini taýýarlamak

Tikin tikmek üçin iňne, sapak hem dürli matalar gerek. Tikin tikmegiň iki sany görnüşi bar: elde we maşynda. Elde tikmek üçin iňne, gaýçy, sapak, matalar hem-de oýmak, ýüwse (ýüwse-matadan tikilen) gerek bolýar. Tikin tikmek üçin özüňe laýyk görnüşdäki iňňäni almaly. Kiçi ýa-da uly bolmaly däl. Öz tikjek, başarjak işiňe görä, iňne eliňe laýyk bolmaly. Iňne bilen işleseň, ýanyňda ýüwse hem bolmaly. Ilki tikin tikmekden öň, matanyň reňkine laýyk sapak saýlamaly. Hökmany görnüşde bir tikin tikip oturan bolsaň, edýän işiňde ünsüň bolmaly, başga

işe ünsüňi sowmaly däl. Iňňäni hökman iňňe dürtülýän ýassyjaga dürtmeli. Iňňäni düşekde, ýerde goýmaly däl. Iňňe bilen işläniňde, hökman seresaply bolmaly. Stoluň hem oturgyjyň üstünde oturyp işläniňde, ilki bilen işleýän ýeriň ýagty bolmaly. Işlän mahalyň aýaklaryňy dogry goýmaly, özüň hem dikiräk oturmaly, ýanynda hem özüňe gerek zatlaryň bolmaly. Şonuň üçin işiňden ünsüňi sowmaz ýaly, ähli zat öňünden taýýar bolmalydyr.

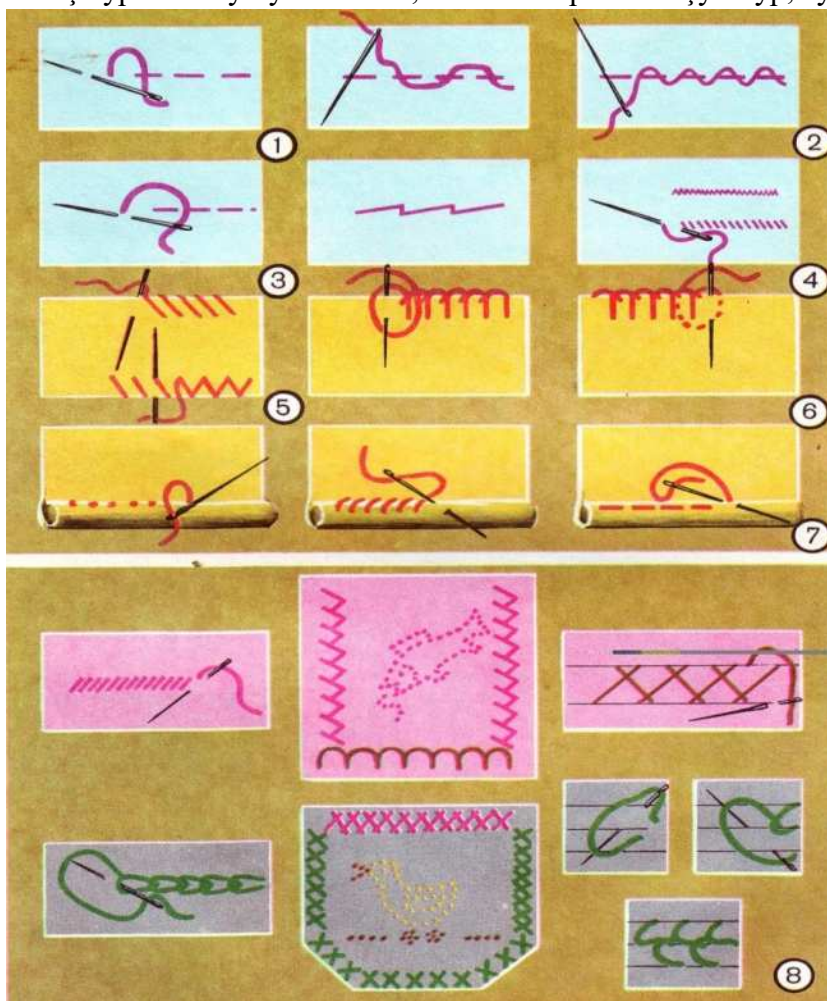

Iňňä sapak sapylanda onuň sapagy 60-dan 70 sm aralykda bolmaly, ondan köp bolsa, sapak çolaşmagy mümkin. Hem-de ýerine ýetirýän işiňe päsgel berýär.

Şeýle-de iňňede tikin tikmegiň ýörite usuly hem bar. Iňňäni sag eliňde tutup, ýüwsäni hem sag eliňe dakyp, tikin tikip başlamaly. Iňňe bilen tikin tikeninde tikinleriň hem ýönekeý,

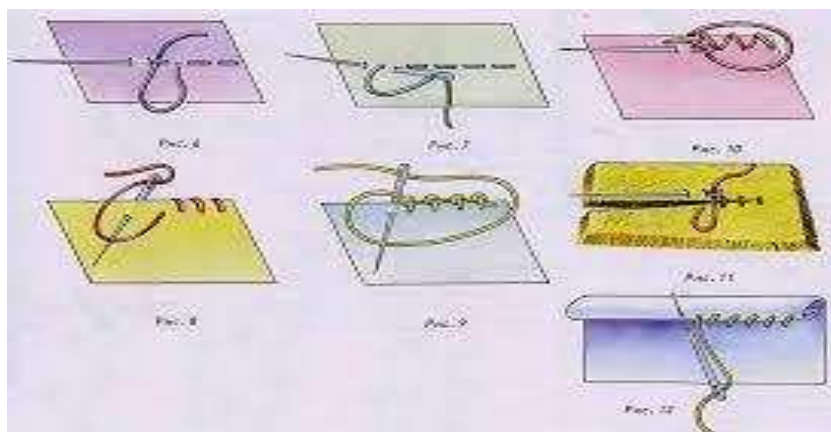
hem kyn görnüşleri bar. Ýönekeý tikinleriň aralygy 3-4 mm bolmaly. Şol aralykda sapaklary iňňe bilen geçirip tiksek, geçirýän sapaklarymyz hem dogry we göni bolýar.

Birnäçe mysallara seredip geçeliň. Ine, iki sany bölek matany alyp, bu iki bölek matany biri - birine çatmaly. Ýöne iňne-sapak bilen çatjak şol matamyzyň biri-birine çatylany görünmeli däl. Şonuň üçin, ilki bilen, şol matanyň reňkine görä sapak saýlap almaly, soňra ýaňky matany iňne-sapak bilen çatanymyzda, sapagyň matanyň ýüzünde görünmeli däl, diňe arasyndan ýaňky matany biri-birine çatanyň görünmeli. Matalary biri-birine çatyp bolanymyzdan soň, iňňäni sapakdan çykaryp, ýaňky

sapagyň ujuny düwmeli, çatan matamyz sapakdan çykyp, sypyp, sökülüp gitmezligi üçin, galan sapagy gaýçy bilen seresaplyk bilen gyrkyp almaly.

Tikin barada şunuň ýaly birnäçe görnüşli mysallar hem getirip bolýar. Tikin tikmegiň birnäçe görnüşleri bar, ýöne şol tikinleri gelin-gyzlar dogry biçip, tikmegi öwrenmelidir

Kanwa usulynda keşde çekmek

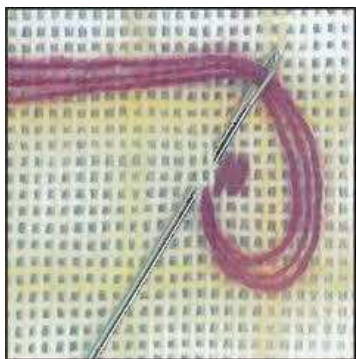
Atanak şekilli keşdäniň (kanwanyň) hem edil beýleki el işleriňki ýaly, öz taryhy bar. Atanak şekilli keşdäniň haçan we nirede gelip çykanlygy we özbaşdak bir el işe öwrülýändigini barada hiç hili maglumat ýok. XII asyrdan öňki el işleriniň asyl nusgasy saklanyp galmandyr. Ýöne eşiklerde we beýleki öý goşlarynyň şekillerinde atanak keşdäniň has ir döränligi görünýär. Her ýurtlarda nagyşlary we reňkleri biri- birinden tapawutlanypdyr. Keşdeler her halkyň milligini we gозelligi bolan garaýşyny beýan edipdir.

Günbatar Ýewropada kanwa has hem XVI asyrdä meşhur bolýar. Ol wagtlar esasanam injiliň böleklerden we tekstlerden alynyp dürli ugurlary birikdirilip edilipdir. XVII asyryň aýaklaryndaky nusgalarda aýdyň atanak şekilli keşde emele gelýär. Keşdäniň temasy bolsa dürli-dürli bolýar. Gündogarda bolsa keşdeler öý goşlaryny -halylary donlary goş haltalary bezäpdirlir.

Gündogar keşdeleriniň aýratynlygy reňkleriň köpdürliligi we nagyşlaryň çylşyrymlylygy bilen tapawutlanýar. Beýik ýüpek ýoly kanwanyň Ýewropa ýaýramagyna ýardam edýär . Orsýetde kanwa hemişe uly orun eýeläpdir. Käbir nagyşlar gadym döwürlerde döräp otparazlyk nagyşlaryna mahsus bolupdyr . Arheolog tapyndylary X

asyrda-da Russiýada kanwa edilenligi subut edýär. Ýuwaş- ýuwaşdan kanwa has giň gerime eýe bolup egin-eşikleri we beýleki öý goşlary bezäpdir.

XVII asyrdä ol halkyň dürli gatlaryna ýaýraýar .Kanwa nagyşlary iki topara halk we şäher nagyşlaryna bölünipdir. Şäher keşdeleriniň düýpli däp-dessurlary bolman, Günbataryň täsirine

esaslanyp üýtgäp durupdyr . Halk kanwa nagyşlary bolsa rus daýhanlarynyň döplerini we dessurlaryna bagly bolupdyr. Her kanwa nagyşynyň öz rnanysy bolupdyr .Kanwa nagyşlary erkek köýnekleriň daşky gurşaw baglanyşyň ýerlerine (ýeňine, ýakasyna we etegine) edilip gözden goraýar diýip hasap edilipdir. Süpürgiçdäki nagyşlar adamlar gadymylyk we hasyllylyk düşüňjeleri beýan edipdirler . Bu esasanam halk nagyşlaryna eýe bolup XX asyryň II çäryegine çenli gadym simwollary saklanýar. Halk nagyşlarynyň esasy nusgasy haýwanlaryň we guşlaryň şekili bolup, her nagyşyň reňki hem- uly mana eýe bolupdyr.

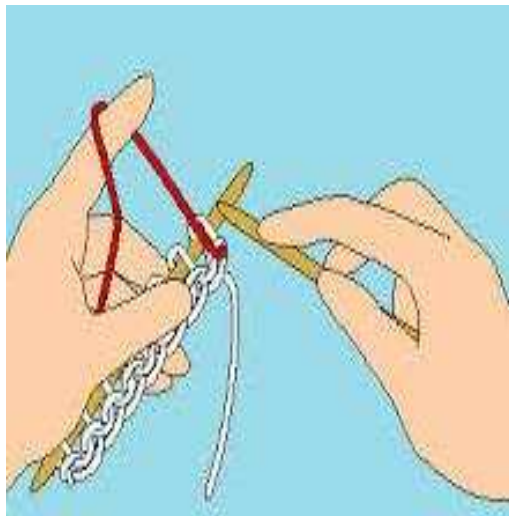
Orsýediň her welaýatynyň kanwa etmekde öz aýratynlyklary bolupdyr . Her keşdeçi öz mekanynyň nagyşyny ulalanda öz aýratynlygyny görkezmek isläpdir. Kanwanyň birnäçe görnişi bolup, in ýaýrany bir taraplaýyn adaty doly atanak bolup edip oturan zadyň ýüzünde atanak emele gelip arka ýüzünde bolsa wertikal ýada gorizonta tikin bolýar . Her atanak 2 sany kesişýän dikligine sanjym edilýär, şol wagt aşaky sanjymlar çepden saga (aşaky çep burçdan kwadratyň sag ýokarky), ýokarkyny bolsa sagdan çep (sag aşaky burçdan kwadratyň çep ýokarky) sançmaly . Diňe şu düzgün berjaý edilende nagyşlar owadan bolar.

Atanak şekilli keşdäni kanwa bilen edilýär (ýörite kanwa üçin toplum : kanwa, sapak we nagyş nusgasy) mata we dokalyşy boýunça kwadratlary emele getirýän deň ölçegli mata . Her atanak beýikligine we inine deň alynýar. Meselem 2-den , 3-den ýada 4-den öwrenijilere kanwanyň kömegi bilen etmeklik gowy bolýar. Munuň üçin ülnüli we gerek zatlary bolan toplumdan peýdalanmak bolar. Başlamazyndan ozal matany berkidip halka geýdirmeli (nagyşmyzyň göni bolmaklygy üçin). Atanaklarymyzy gorizonta setir etmeklik üçin inňämizi ýokardan aşak sançmaly . Aşaky setirde tikişlerimizi çepden saga, ýokarkyda bolsa sagdan çepe edilýär. Bir setirden beýleki setire geçmek üçin çep burçdan birikdiriji uzyn sanjym edilýär . Atanaklaryň başga edilişi hem bar, bu ýagdaýda inňe aşakdan ýokaryk sanjylýar. Aşaky setirde sanjymly sagdan çepe , ýokarkyda- çepden saga atylýar. Dikligine atylýan uzyn sanjym sag burçdan atylýar. Eger setirler kesişýän bolsa , onda arka ýüzünde hem kese birikdiriji sanjym edilýär. Bu sanjymy eger öňki setir hem ondan öňki setire 1 atanak çepe kesişýän bolsa nädip etmeli? Indiki setir üçin, inňäni sançjak ýeriňi kesgitlemek üçin , kanwanyň 3 sapagyny çepe we 6 sapak aşak sanamaly . Eger soňky setir 1 atanak saga kesişse onda sapaklary saga sanamaly. Eger setirler atanak bilen doly doldurulman 1; 2 ýada 3 atak boş bolsa onda aşaky we ýokarky dik sanjymlaryň arasynda, arkasyndan kese birikdiriji sanjym bilen birikdirilýär. Eger boşluk has uly bolsa onda sapak arka tarapdan berkidilýär. Eger nagyşyň 2 bölegini kese setir bilen birikdirilse onda atanaklar başga usul bilen edilýär her atanaklary aýratynlykda. Sagdan çepe dikilşi : sapagy kwadratyň aşaky çepki burçundan berkidilýär; sapagy çekip, inňäni sag aşaky burçy sançmaly we daşyna çepki aşaky burçdan indiki kwadratdan çykarmaly. Arka tarapyndan 2 setir sanjym - göni tikiş bolýar. Tikiniň atanaklarynyň çepden saga edilişi . Her atanak aýratyn edilýär dik atanak setirleriniň ýokardan aşak edilişi şekillendirilen . Edilýän işiň arka tarapyňyň , çep burçundan dikligine uzyn birikdiriji sanjym edilýär.

Çokaý we jorap örmek

Çiş bilen örüm örmek el zähmetiniň bir görnüşi bolup durýar. Ýüpüň, üstaşyr örümlü sütünjikleriň we üstaşyr bolmadyk örümlü sütünjikleriň örülişi ýaly, örüm örmegiň esasy görnüşleri bilen tanşyp,

nusga ýa-da surat boýunça köp dürli önümleri taýýarlap (ýasap, örüp) bolýar.

Örümi ýüň, nah we ýüpek ýüplüklerden örüp bolýar. Esasy gural çişdir. Ol metaldan, agaçdan, plastmassadan, süňkden ýasalan bolup biler. Çişleriň 2-den 6-a çenli belgili ölçegleri bolýar. Çişniň belgisi işlenilýän ýerdäki deşigiň galyňlygyna, ölçegine we

onuň uçlugynyň ölçegine bagly bolýar. Çişler ýüplükleriň galyňlygy we sorty boýunça saýlanyp alynýar. Ýüplükler çişniň işleýän bölegindäki (uçlugyndaky) deşikden (gözünden) bir ýarym iki esse galyň bolmalydyr.

Örüm örülende çiş sag elde orta barmak bilen tutubrak we ugrukdyrybrak, başam we süýem barmaklar bilen tutulýar.

Çiş bilen örülen önüm görnüşi we ölçegi boýunça dürli halkalardan ybarat bolýar. Örüm tekiz bolar ýaly, ýüplügi bir wagtyň özünde çekdirmeli, halkalary surat boýunça etmeli, olaryň mukdaryna we görnüşine gözegçilik edip durmaly. Eger halkalaryň hasabyny ýöret-

meseň we olaryň ölçegine gözegçilik etmeseň, onda önümiň suraty we görnüşi ýoýulýar.

Okuwçylary tanyşdyryp boljak örümiň esasy görnüşleriniň üstünde durup geçeliň.

Birinji halka - örüm başlanýan halkadyr.

Çiş sag elde

bolmalydyr. Yüplügiň ujuny petle edip egmeli We çep eliň başam we süýem barmaklary bilen saklap durmaly. Halkanyň içinden çişni gözüni sokýarlar, ýumakdan gaýdýan ýüplügi tutup alýarlar we ony halkanyň içinden geçirýärler. Soňra ýene bir gezek ýüplügi çişe ildirip alýarlar we täze emele gelen halkanyň içinden geçirýärler. Şunda „howa halkasy“ diýilýän halka emele gelyär. Yüplügiň ujuny çekdirýärler we ol 1 sm-den uzyn bolmaz ýaly edip gyrkýarlar.

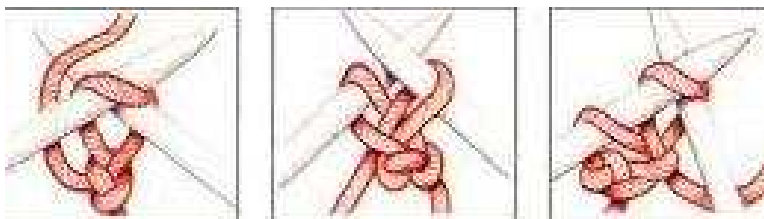

Birnäçe howa halkasy zynjyr ýa-da ýüpjagaz şekili emele getirýär. Şol ýüpjagaz önümleriň köpüsini örmek üçin esas bolup durýar. Howa halkalarynyň mukdary önümiň ölçegine ýa-da halkalaryň

hasabyna bagly bolýar. Howa halkalary örülende, olaryň birmeňzeş ölçegde bolmagyna gözegçilik edip durmalydyr.

Üstaşyr bolmadyk örümli sütünjagaz. Gerekli ölçegdäki ýüp-jagaz taýýar edilenden soň, öwrüm ýerine ýetirilýär. Zynjyrjygy yüz tarapyny ýokarlygyna tutup, çep eliň süýem barmagynyň ugruna ýatyryp goýýarlar, ony çep eliň başam barmagy bilen saklap, yüz tarapyndaky (çişdäki halkany, ýagny öwrüm halkasyny hem hasaplanyňda) çişden üçünji halkanyň içinden geçirilýär. Çiş bilen ýumakdan ýüplügi ildirip alýarlar-da, ony howa halkasynyň içinden geçirilýär. Çişde iki sany halka emele gelýär. Ýene-de çiş bilen ýumakdan ýüplügi ildirip alynýar-da, şol iki halkany örüp baglanýar. Çişde bir sany howa halkasy bolup, ikinji sütünjigi örüp başlamak üçin, çiş indiki howa halkasynyň ortasyna salynýar, ýüplügi ildirip, şol howa halkasynyň içinden çekip geçirilýär. Çişde ýene-de iki sany halka emele gelýär, olar hem örülip berkidilýär. Indiki sütünjikleri hem şeýdip örülýär. Üstaşyr bolmadyk örümli sütünjikler bilen baglanan önüm dykyz we çeýe bolýar.

Üstaşyr örümli sütünjagaz. Üstaşyr örümli sütünjagazlar bilen örülende önüm has ýumşak; owadan bolýar. Bir üstaşyr örümli sütünjagazlar şeýle örülýär: önbaşçy halka bar bolan çişni uçjagazyna sag tarapdan ýüplük üstünden goýulýar - muňa hem üstünden oklama ýa-da üstlük örüm diýilýär. Şol ýüplüklü çiş gyradan üçünji halkanyň içinden geçirilýär. Ýumakdan ýüplügi çişni ujuna ildirip alynýar-da halkany çişni üstüne tarap çekilýär. Şol pursatda çişde iki halka bolup, olaryň

arasynnda hem üstaşyr atylan ýüplük bolýar. Çiş bilen ýumakdan ýüplük ildirilip alynýar-da, ol çetki halkadan we üste atylan

ýüplükden geçirilýär, çişde iki halka bolýar. Soňra ýene-de ýüplük ildirilip alynýar we ol iki halkanyň içinden geçirilýär. Çişde bolsa bir önbaşçy halka galýar.

Eger sütünjikleri zynjyrjyk boýunça däl-de, üstaşyr örümli ýa-da üstaşyr örümsüz sütünjiklerden ybaratdyr. Birinji sütünjik üç sany howa halkasy bilen emele gelýär. Önbaşçy üçünji halkadan üstaşyr örümli sütünjigi örülip başlanýar.

Çiş bilen işlenilende käbir ýörite adalgalary (terminleri) bilmek zerurdyr. Öwürüm halkasy diýlip, örümiň bir hataryndan beýlekisine geçilende çişde duran halka aýdylýar. Çiş bilen örüm örülende hataryň ýa-da zynjyrjygyň ýokarky gyrasy surat boýunça biri-birinden çekilip çykyp duran ýüzük şekillije halkajyklary ýatladýar. Örülýän zadyň örüm edilýän daşky tarapyndaky halkanyň ýarysyna daşky ýarym halka diýilýär, öryän adam tarapyndan örülýän zadyň içki tarapynda ýatan halkanyň ýarysyna içki ýarym halka diýilýär. Daşky we içki ýarym halkalar esasy halkany emele getirýärler,

Sütünjik (üstaşyr örümli ýa-da üstaşyr bolmadyk örümli) örülenden soň, çişde galýan halka önbaşçy halka diýilýär. 01 indiki sütünjigiň ýa-da zynjyrjygyň başlangyjy bolýar.

Käbir önümler örülende olary biraz giňeltmek ýa-da daraltmak, ýagny halkalaryň sanyny köpeltmek ýa-da

azaltmak gerek bolýar. Birnäçe halkany goşmak üçin esasy halka üstaşyr örümli ýa-da üstaşyr örümli bolmadyk sütünjigiň biňmi däl-de, iki-üçüsini örüp birleşdirmeli bolýar. Önümi goşmaça howa halkalarynyň

hasabyna giňeldip bolýar, olar üstaşyr örümli ýa-da üstaşyr örümli bolmadyk sütünjikleriň arasyndan örülip birleşdirilýär.

Önümi halkalaryň sanyny azaltmak arkaly daraldyp bolýar: üstaşyr örümli ýa-da üstaşyr örümli bolmadyk sütünjikleri her bir esasy halka däl-de, arasynda goýberip, Örüp birleşdirilýär.

Çiş bilen gowy örüm

örmeği öwrenmek üçin, görnüşi boýunça howa halkalary birmeňzeş bolan zynjyrjyklary örmekde türgenleşmek zerurdyr. Örülen zynjyrjyklary ýüp hökmünde ulanyp bolýar. Eger uzynlygy, mysal üçin, 25 sm bolan ýüp gerek bolsa, onda ondan üç esse uzyn ýüplük alynýar.

Işe başlamazdan ozal aýagyň ölçegini almaly. Aýagy kagyzy sahypasynyň üstünde goýup, dabanyň daşyndan galam bilen çyzyk çyzýarlar. Şol çyzgy boýunça kagyzy kesip, dabanyň biçüwini alýarlar. Biçüwi jorabyň inini we tutuş önümiň uzynlygyny kesgitlemek üçin örüm wagtynda ulanylýar.

Biçüw bilen deňeşdireniňde, aýagyň galyňlygyna baglylykda örülen jorap 15-20 sm giň (inli) bolmalydyr. Köwüşüň ön tarapynyň uzynlygy isleg boýunça kesgitlenýär, sebäbi islendik beýleki aýakgap ýaly, açyk we ýapyk görnüşde bolup bilýär.

Alty sany howa halkasyndan ybarat zynjyrjyk örümiň başy bolýar. Zynjyrjyklaryň gyalaryny birikdirip, ýapyk şekilli halka emele getirilýär, ony hem çiş halkanyň merkezinden geçirip, üstaşyr örümlü bolmadyk 10 sany sütünjikler bilen daşyndan öryärler. Soňra, her aýlawda 3 — 4 sany sütünjigi goşup, bu galňadylan halkanyň daşyndan öryärler. Wagtal-wagtal örülýän zady biçüwiň üstünde goýup görýärler.

Jorabyň ini biçüwdäki dabanyň giňligine laýyk gelýänçä, oňa halkalary goşup durmaly. Soňra bolsa (biçüwe baglylykda) halka goşmazdan, ýedi-sekiz (ýa-da ondan hem köpräk) hatar örülýär.

Daşyndan önümiň burun bölegi haltajygy ýatladyp duran bolýar. Köwşüň bu böleginiň örümini tamamlap, onuň gapdal taraplaryny we sagyny örmäge başlanýar. Eger şol wagta çenli tegelekleýin örülen bolsa, onda hatarlaýyn, bir hatardan beýlekisine geçip örmeli bolýar. Bu şeýle edilýär: jorabyň - halkajygyň daşyndan % bölegini örüp, halkany öwürýärler we sütünjikleri ters tarapyna örüp başlaýarlar.

Biçüwden ugur alyp, dykyz örülýär, sebäbi bu ýerleri gapdal diwarlary bolup durýar. Haçan-da örülen uzynlygy biçüwiň uzynlygyna laýyk bolar welin, iki epläp, ökje berkidilýär. Şeýdileninden soň, örümi tamamlanar. Ýüplügi gyrkman, aýaga sokar ýaly agyz gyrasy boýunça üstaşyr örümli bolmadyk sütünjikler ýa-da balykgulak şeklinde örülip çykylýar. Ikinji taýy hem edil şunuň ýaly edilip örülýär.

Ýumşak oýnawaçlary taýýarlamak

Oýnawaçlar gadymdan gelýän el bilen ýasamanyň sungat derejesindäki bir görnüşidir. Bu sungat biziň durmuşymyzy bezeýär. Oýnawaçlary hemmeler gowy görýär: çagalaram, ulularam. Çagalar üçin oýnawaçlar güýmenjedir. Oýnawaçlar ulularyň çagalyk dünýäsini ýatlamaga jadyly zatdyr.

Oýnawaçlar gadymy Ýegiptde, Gresiýada, Rim imperiýasynda-da gazuw-agtaryş işleri geçirilende tapylypdyr. Gadymy döwürlerde oýnawaçlary ýasaýan kärhanalar ýok wagtynda, çagalar üçin oýnawaçlary ilkinji halk suratkeşleri döredijilikli ýasap, nesilden-nesle geçirip kämilleşdiripdirler. Oýnawaç ýasamakda halk döredijiliginiň bu ugurdaky däpleri şu güne çenli gelip ýetipdir.

Zagorsk muzeýinde geçen asyrlaryň kärhanalarynda ýasalan oýnawaçlar saklanyp galypdyr. Häzirki wagtda oýnawaç öndürýän kärhanalar bar. Olar gadymy kärhanalaryň oýnawaç ýasamakdaky däplerini dowam etdirýärler.

Häzirki döwürde çagalara oýnawaçlary ýasamak ýaly işleri geçirmek giň gerime eýe bolýar. Sebäbi bular ýaly işler geçirilende, ösüp barýan ýaş nesil zähmet terbiýesini alýar. Tejribede berlişi ýaly, ýasalyan oýnawaçlar çagalara güýmenje bolup, pikirlenişini ösdürýär, gowy duýgulary oýarýar,

ylham berýär, çaganyň aňyna täsir edýär. Çaganyň özüniň ýasan oýnawajy onuň zähmetiniň däl, eýsem, döredijiliginiň hem miwesidir. Çaganyň öz zähmetini, döredijiligini, söýgüsini siňdiren oýnawajy çaga üçin aýratyn gadyrly bolýar. Näzigiň ýatlamasyna seredeliň.

Men bir gyzjagazy tanaýardym, onuň örän köp owadan oýnawajy bardy, ýöne oýnawaçlarynyň içinde iň gymmatlysy onuň özüniň matadan ýasan Maýsa atly gurjajygydy.

Maýsa atly gurjagynyň kellesi tegelek gülgüne matadan, burny ilikden, gözleri gara monjuklardan, saçlary bolsa ykjam ýygnalan sary ýüň sapakdandy. Gyzjagaz şol gurjagyny örän gowy görýärdi. Onuň bilen gezelenç edýärdi, gürleşýärdi, hüwdüläp ýatyrýardy. Näme üçin Maýsa gyzjagaza şeýle gadyrly?! Sebäbi gyzjagaz ony ýasady, özüniň bar yhlasyny, söýgüsini şol gurjaga siňdiren ýalydy, ýagny ony özi döretdi.

Munuň ýaly mysallary durmuşda köp getirmek mümkin. Her birimiz geçmişe göz aýlasak, çagakak özümiziň plastilin ýa-da kükürt gutujygyndan, arçadan ýasan ýasama oýnawaçlarymyz biz üçin gadyrlydy.

Okuwçylar ilkinji gezek oýnawaç ýasap başlanlarynda gerekli netije alynmaýar. Işe zähmetsöýerlik, sabyrlylyk, emellilik, iň esasy bolsa öz edýän işine söýgi talap edilýär. Şular ýaly häsiýetleri özünde jemlemedik çagalar oýnawaç ýasamagy başarman, işi taşlaýar. Emma beýle çagalar az. Köpçülikdäki çagalarda bolsa öz eli bilen oýnawaç ýasamaga bolan söýgi, gyzyklanma has ýokary bolýar. Şeýle çaga ähli kynçylyklary ýeňip, gyrkmagy, reňklemegi, bezemegi, serişdeleriň dürli görnüşlerinden ýerlikli peýdalanyp, işlemegiň düzgünlerini öwrenýärler. Owadan oýnawaçlary ýasamak çagalary özüne çekýär we olara işi anyk ýerine ýetirmäge mejbur edýär.

Çagalaryň durmuşynda ilkinji ýasalan oýnawaç talaba laýyk bolmasa-da, bu esasy zat däl. Oýnawajy çagalaryň öz eli bilen ýasamagy möhümdir.

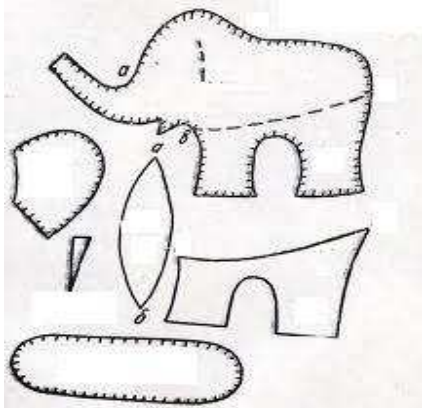

Çaga oýnawajy nähili ýasamalydygy öwredilse-de, çaga şol oýnawajy ýasanda özünden täzelik döretmäge, bir söz bilen aýdylanda, dörediji hökmünde çykyş etmäge rugsat bermelidir.

Çagalar belli tema boýunça işe başlamankalar, ol barada pikir alyşmaly, tema boýunça çagalar bilen gürrüň geçirmelidir.

Bu barada düşünje bermek çagalara gören, eşiden, synlan zatlaryny ýatlamaga kömek edýär we olaryň ukyplaryny oýarýar. Döredijilikli işlemäge iterýär.

Meselem: Mähri atly gyzjagaz güjüjek oýnawaç ýasamak isläpdir. Emma ol güjügi göz önüne getirip bilmändir. Şonda Mähriniň ejesi howluda günde säher bilen bir garry mamanyň bir „Garagöz" güjügi bilen gezelenç edýändigini aýdýar. Şondan soň gyzjagaz ir säher bilen daşaryk çykyp güjügi synlapdyr. Gyzjagaz

güjügiň suratyny çekip bilipdir we şol güjügiň şekilini kagyzdan ýasapdyr. Mähri oýnawajy ýasanda özüçe döredijiligini ulanyp, üýtgeşiklik girizip ýasaýar.

Çaga öz eli bilen zat ýasanda döredijiliginiň, zähmetsöýerliginiň

terbiýelenýändigini görýäris.

Çaga oýnawajy ýasalandaky tehniki endikleri kämilleşenden soň, esasy ünsi onuň işe döredijilikli çemeleşmesine gönükdirmeli.

Çagalaryň özbaşdak döredijilikli işlemegi her çagada dürli-dürlüdür. Käbir

çaga döredijilikli özbaşdak işlemäge başlasa, beýleki çaga diňe görenini ýasaýar.

Çagalaryň döredijiligini ösdürmekde halk oýnawaçlary köp peýda getirýär. Halk döredijiliginde oýnawaç çaganyň ünsüni özüne çekýär. Sebäbi bu gurjak ýa-da oýnawaç hakykata ýakyn, öwüşginli, owadan bolýar. Bu bolsa çaga gözelligi terbiýäni berýär. Eger munuň ýaly oýnawaçlar synp otagynda goýulsa, çagalar şekil ýasanlarynda ony synlap, ondan nämedir bir zady almaklary mümkin.

Çagada gözellige bolan teňnelik onuň durmuşynyň ilkinji ýyllaryndan başlanýar. Eger çaganyň otagyny owadan gurnamalar, (guramalar) owadan tikilen matalar, her hili reňkli oýnawaçlar bilen bezeseň, çaga gözellige öwrenişip, ondan aýrylasy gelmez. Çaga entek kiçijek

bolsa-da gözelligi duýýar we oňa ymtylýar. Mugallym bilen ene-atalar çagalaryň owadanlygy tapawutlandyryp bilmek ukybyny kämilleşmeklerine kömek etmelidir.

Mugallym ýumşak oýnawaçlary taýýarlarda, çagalarda zähmete bolan söýgini oýarmak üçin ýönekeýje ýumuşlary tabşyrmalydyr. Her ýylyň dowamynda „Ýylyň mugallymy" atly bäsleşik geçirilip durulýar. Şol bäsleşige gatnaşýan mugallymlaryň arasynda elde ýasalan işleriň, oýnawaçlaryň sergisi geçirilýär. Sergi bolsa mugallymlaryň biri - birinden nusga almagy üçin peýdalydyr.

Dürli reňklerden alaja işmek. Elýaglyk bejermek

Türkmen halky millilige ýugrulan halk. Ata-babalarymyzdan gelýän milliligimizi gorap saklamak, ony geljekki nesillere ýetirmek her bir raýatyň borjuna düşýär. Şeýle milliliklerimiziň biri hem alajadyr. Türkmeniň alajasy inçeden nepis hem owadandyr.

Alaja ähli bela-beterlerden, gözdegmezlikden goraýar. Ony biziň gadymy ene-mamalarymyz, gelin-gyzlarymyz örän ezberlik bilen dokapdyrlar. Alaja örülende gyzyň, gara, sary, ak reňkler ulanylýar alajanyň birnäçe görnüşleri bar, ýagny dört örümli alaja, sekiz örümli alaja, çaga dakylýan alajalardyr. Alajalar örülende her sapak aýratyn bir tarapa işilenden soň, hemmesi birlikde ters tarapyna işilýär. Alajalar biziň häzirki günlerimizde iň ýörgünli, gelin-gyzlarymyzyň çeper ellerinden sünnälenip örülýän beýik sungatdyr.

Elýaglyk – eliň ýagyny aýrmak diýmekdir. Elýaglyk iki görnüşde, ýagny uly elýaglyk – erkek kişileriňki, kiçi elýaglyk bolsa – zenanlaryňkydyr. Elýaglyk dörtburçluk şekilinde gyalary bezelen ýaglykdyr. Ony nah matadan dokaýarlar. Erkek adamlaryň elýaglyklarynda gyalary inçeden, reňkli zolaklar bardyr. Zenan maşgalalarynyňky bolsa, dört burçy hem güljagazlar bilen özboluşly nagyşlanandyr.

Elýaglyk, esasan, estetik taýdan gőzelligi, medeniýeti alamatlandyrýar. Şonuň üçin her dürli owadan elýaglyklar biziň gündelik durmuşymyzyň ýaranydyr.

Peýdalanylan edebiýatlar

1. Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”. Aşgabat: TDNG , 2007.
2. Gurbanguly Berdimuhamedow. Eserler ýygındysy. Aşgabat: TDNG, 2007.
3. “Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedow”. Gysgaça terjimehal. Aşgabat: TDNG, 2007.
4. “Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedowyň ýurdy täzedan galkyndyrmak baradaky syýasaty”. Aşgabat: TDNG , 2007.
5. Gurbanguly Berdimuhamedow. “Parahatçylyk, döredijilik progres syýasatynyň dabaralanmagy”. Aşgabat: TDNG, 2007.
6. Türkmenistanyň XX Halk Maslahatynyň resmi namalary, çykyşlar we metbugatdaky seslenmeler . (Mary şäheri, 2007-nji ýylyň Nowruz aýynyň 30-y) Aşgabat: TDNG, 2007.
7. Gurbanguly Berdimuhamedow. “Türkmenistanda saglygy goraýşy ösdürmegiň ylmy esaslary” Aşgabat : TDNG, 2007.
8. “Türkmenistanyň ykdysady, syýasy we medeni taýdan ösdürmegiň 2020-nji ýyla çenli döwür üçin Baş ugry” Milli maksatnamasy. Aşgabat, 2003.
9. Çaryýew N.Jumaýewa O. Zähmet okuwy.1synp. Aşgabat-Türkmen döwlet neşirýat gullugy. 2005 ý
10. Çaryýew N.Jumaýewa O. Zähmet okuwy.2 synp. Aşgabat-Türkmen döwlet neşirýat gullugy. 2005ý
12. O. Jumaýewa , Çaryýew N .Zähmet okuwy. 3 synp. Aşgabat-Türkmen döwlet neşirýat gullugy. 2009ý

13. Myradow B.J.Başlangyç klaslarda zähmet sapaklary. Türkmenabat-2000

14. O.Jumaýewa we başgalar. Orta mekdepleriň I-VI synlary üçin zähmet okuwy dersleri boýunça okuw maksatnamasy. Aşgabat.Türkmen döwlet neşirýat gullugy. 2007 ý.

15. Tursunow J.Ş. Geljekki mugallymlarda kommunikatiw başarnygyň kemala gelmeginde didaktiki oýunlary ulanmak. Mary, 1996, 45 sah.

16. Атутов П.Р. и другие.Связь трудового обучения с основами наук. Москва «Просвещение» 1988

17. Богатеева А.Г. Аппликация по мотивам народного орнамента в детском саду.Москва «Просвещение» 1982

18. Богатеева А.Г. Чудесные поделки из бумаги.Москва «Просвещение» 1992

19.Глущенко А.Г.Трудовое воспитание младших школьников в внеклассной работе.Москва «Просвещение» 1985

20. Калней и другие. Основы методики трудового и профессионального обучения.(Под ред. В.А.Полякова. Москва «Просвещение» 1987

21. Конышева Н.М. Методика трудового обучения с практикумом в учебных мастерских, вып.4.Лепка. Москва «Просвещение»

22. Маркова Т.А. Воспитание трудолюбия у дошкольников. Москва «Просвещение»1991

24. Рожнев Я.А.Методика трудового обучения с практикумом в учебных Мастерских. Москва «Просвещение»1988.

25. Перевертень Г.И. Самоделки из бумаги. Москва
«Просвещение»198